

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK

PÉTERFI DÉNES és KOVÁCS JÁNOS.

XXI. KÖTET.

KOLOZSVÁRT.

NYOMATOTT A „MAGYAR POLGÁR“ KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1886.

TARTALOM.

I. Egyházi dolgozatok.

Szentmihályi Pap Sámuel emléke. (Halotti egyh. beszéd.) Török Sámuel	164
Ima az 1849-ben Aljárában legyilkoltak emlékköve leleplezésekor 1886. nov. 2-án. Siménfalvi György	372

II. Hittaniak, bölcselemiek.

A XIII. zsoltár. Rédigier Géza	30
Az unitáriusok templomában. Jékey Aladár	30
Gyöngymondatok. (Ujkori írótól.) Közli Kiss Mihály	49 185
Kivezető út a szentháromság feletti vitából. Dr. Martineau Jakab	65
Pál apostol tana a hit által való megigazulásról. Varga D.	129
Dávid király zsoltáiraiból: I—III. Jékey Aladár	161
CXXXIV. IV. Rédigier Géza	163 293
Sokrates és Krisztus. A Unitarian Review után. Kovács J.	193
A jövő vallása. Dr. Brassai Sámuel	257
A vasárnap megünnepléséről. Dr. Bartók István	271
Esti ima. (Hymnus.) Rédigier Géza	294
A keresztény család hivatása. Kőváry László	321
Reminiscentiák — Csevegés. Rédigier Géza	328
Az unitárius tarthat-e igényt a keresztény testvériségre? Kovács János	368

III. Nevelés- és oktatásügyiek.

A vallás- és közoktatásügyi miniszternek a közoktatás 1883 ³ / ₄ -ik évi állapotáról szóló jelentése. B. Gyula	31 105
Tanodáink segélyezése	390

IV. **Életiratok. történelmiek.**

A reformatio kezdetei. (Történet-bölcselemi tanulmány.) Kőváry László	1
X A szombatosok irodalmi maradványai és vallásos nézeteik. Boros György	6 76 142
A babyloniaiak társadalmi életéből. Kovács János	21
Egyháztörténelmi adatok:	
XCIX. Thoroczka István reversalisa. Közli: Gróf Kun G.	25
C. A muzsnai reformatusok és unitáriusok versengése történetéhez. Közli: Szilágyi Sándor	29
CI. CIV. CVII. Unitárius halottak és temetések. Közli: Benczédi Gergely	153 217 354
XII. Péchi Simon özvegye Barabás Kata. Közli: Konez J.	158
III. Egy névtelen unitárius levele az unitárius vallás egy gyalázójához. Közli: Konez József	159
CV. A kolozsvári tanács tiltakozása a szombatosság ellen 1608. v. 1609-ben. Közli: Benczédi Gergely	349
CVI. A nagy-teremi orthodoxusok és unitáriusok egyenetlenkedései 1672-ben. Közli: Konez József	350
Bölöni Farkas Sándor levele Augustinovic Pálhoz. Közli: Benczédi Gergely	160
P. Horváth Boldizsár naplója. Közli: Gr. Lázár Miklós	89
Az elhunytak emlékezete: Török Sándor (1851—1886). Sz.	183
Árkosi Mózes. Boér Lajostól	231
Kis Mózes. Székely Zs.-tól .	234
Bölöni Farkas Sándor viszonya Kazinczyhoz. Kovács Lajos művéből	308
A halotti beszédek jelentősége és ezek kiválóbb írói az unitárius egyházban a 18-ik száz esztendőben. Deák M.	336
Várady Károly. Péterfi Dénes	357

V. **Egyházi élet.**

Egy száz forintnyi templom-alap története. Jakab Elek	36
Aktualis kérdések. Kovácsi Antal	99
Egy más száz forintnyi alap története. Jakab Elek	110
Egy pár nap Skiczón. Derzsi Károly	178
Házassági biráskodásunkról. Kőváry Mihály	202
Egyh. élet a marosi unitárius egyházkörben. Nagy János	246

Székely-Kereszturkőrből. (Ntrs.)	249
Az unitárius vallásközönség egyh. főtanácsának aug. 29. 30.	
31. napjain tartott gyűlése. — i.	278
A homorod-almási unitárius templom száz éves jubileuma. S á n d o r	
J á n o s	303
A dévai unitárius leányegyház megalakulása. — (N).	311
Unitárius ünnepély Hódmező-Vásárhelyen. (I.)	315
Udvarhelykőrből. d. i.	123 384

VI. Vegyes tartalmuak.

Párisi levél. Charrnaud Dezső	42 115 172 225 295 361
---	------------------------

VII. Irodalmi értesítő.

50 122 186 237 310 374.

VIII. Aranykönyv.

A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok 63. A Budapesten alapítandó unitárius rendes lelkeszi állomásra és állandó imaházra tett kegyes adományok 63 126 192. 255 319 396. Nyilvános köszönet 64. Nyilvános köszönet 126. A sz-kereszturi unitár. ekkla. köszönete 127 192. A kis-medeséri unitárius templomra adakozás 127. Nyilv. k. Gálfy Sándor és Borosnyai Lilla újabb ajándéka a martonosi ekkleziának 191. Angol unitárius testvéreink által Londonban épített „Essex Hall“ költségeihez 254 318 393. Nyilv. k. 320 395.

IX. Különfélék.

Német unitárius superintendencia Budapesten 52. Fretwell János felolvasása Jókai Mórról 53. Az erdélyi ev. ref. egyh. kerület. Kinevezés. Unitárius egyház és államférfiak 54. Kimutatás. Lang Henrik emléke 55. H. Karácsonfalvi ekkla. A hódmező vásárhelyi unitáriusok. Székely-kereszturról. A látás hatása. A Dávid F. egylet 57 125 190 240 387. Kir. táblai és curiai végzés illetékességi kérdésben. Kidder P. Henrik 58. Gyászvirágok 59. Főt. Ferencz József és neje Gyergyai Anna alapítványa 122. Egy kath. folyóirat megindítása 125. Dániel Gábor főispán jubileuma 187. Udvarhelykör egy

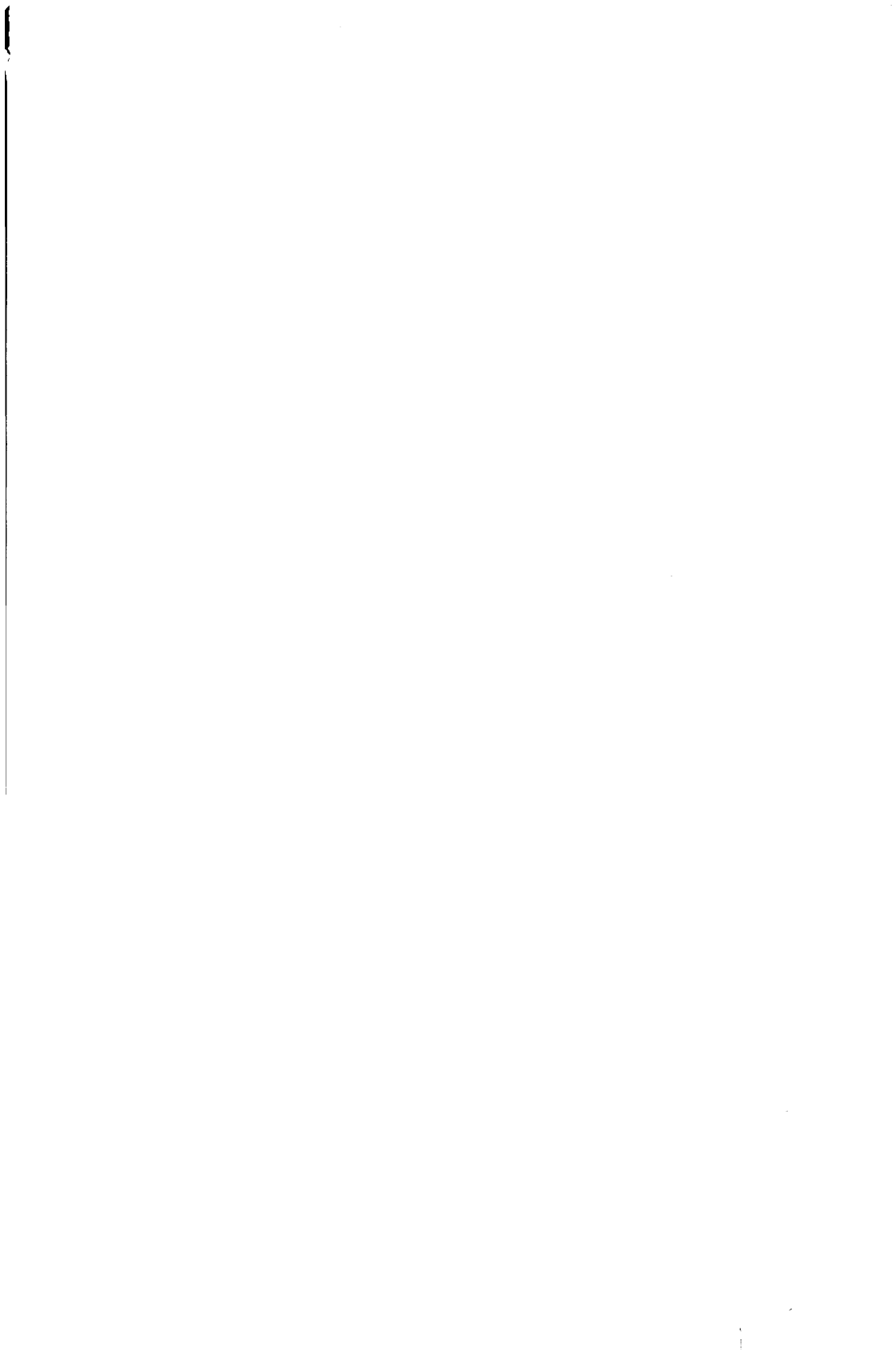
VI

végzése 188. Szováthi ekklánkból 189. Felhívás angol unitárius testvéreink által Londonban épített „Essex Hall“ költségeihez való járulásra 238. Egyh. Főtanácsunk 240. Püspöki vizsgálat 242. Lelkészi jubileum 244. Elismerés a valódi érdem iránt 245. Angol vendégeink 246. Berde Mózes. Kinevezés. Verespataki pap. A pápa encyclikája 250. Dall H. Károly 251. Értesítők 252. Az unitárius házassági perek 317. Házasságügyi biráskodásunkról 376. Hajós János. Kolozsvár monographiája. Kegyeletes ünnepély 382. Az amerikai unitáriusok. A marosköri Dávid F. főkegyelet. A kepemegváltásról 387. Sepsi-kőrispatakra. Szász Domokos ev. ref. püspök javaslata 389. Krisztus nem I-ten 390. Illő-e keresztény embernek színházba járni? 391.

Gyászhirek : 61 125 190 252 318.

A szerkesztőség postája : 62 190 253 391.

Olvasóinkhoz 392.

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXI-ik évf.

Január, Február. 1886.

1-ső füzet.

A REFORMATIO KEZDETEI.

— Történetbölcseleti tanulmány. —

Adtuk a hierarchia kifejlését, reá mutattunk fénykorára.¹⁾ Azon idő szellemével szemben nagy hivatást végzett, megalapítván az egyházi és állami rendet. A mint hivatását betöltötte, kezdődött a visszahatás.

Pár század mulva a feudalismus fényköre halványulni, alkotó, teremtő ereje kezdett kimerülni. Az a fényes, ragyogó feudalis egyház, feudalis társadalom és állam, mit századok bámultak, többé nem a régi. A feudalismus eszméje lejárta magát. Uj uralkodó eszmére volt szüksége Európának.

S a történet ismételte magát. Az uj eszmével vajudó idő, miként a feudalismus eszméje előtt, most is népvándorlást hoz Európára. Csakhogy most nem Ázsia jön reánk, hanem mi megyünk Ázsiára, kereszties hadak alakjában. Nyomában kezdődik a szellemi népvándorlás, a renaissance, előáll a liberalismus eszméje. S miként a feudalismus, előbb az egyházat, s majd az államot lesz hivatva reformokon keresztül vinni.

Miként a keresztény vallásnak, miként a feudalismusnak egyelőre neve nincs, kezdetben Renaissance, ujjászületés nevet nyer, mi a társadalom átalakulására hat; majd mint reformatio jelenik meg, s az egyházban kiván ujításokat; később az absolut államra veti magát. Olaszországban még csak a művészet és tudomány ujjászületése. Németországban, hol a reformatioban s a harmincz éves háboruban nyilatkozik, már a népek és fejedelmek küzdelme az egyházi és császári feudalismus ellenében; Angliában már nyílt sisakkal lép fel, a nagy bárók szabadságharcza az absolutismus ellen. Németországon csak az egyházat, Angliában már az egyházat és államot, Franciaországban a feudalismust és absolutismust, az egyházat, a társadalmat és a monarchiát egyszerre támadja meg.

A renaissance fellépése a kedély, a szellemi élet forradalma

¹⁾ L. Keresztény Magvető XX. köt. 331—337. l.

volt, mely első szikráját az arabok Európába lett megjelenésétől, a keresztes hadjáratoktól s Konstantinápoly eleste alkalmából kapta.

A keresztes hadjáratok az európai nemzeteket egymással összehozták, megismertetik, az európai akkori kultúra összefoly. A hadjárat a keleti császárságon vonul át, megismerik a görög civilizációt, Palaestinában érintkezésbe jönnek az ázsiai műveltséggel. Kik eddig imádkozásban és harczban kerestér örömeiket, magasabb vágyakat kapnak.

A török be kezd nyomulni Európába, a XIV. században székhelyét Európába teszi át. A görög műveltség elmenekül előle, Konstantinápoly elestével tudomány, művészet hazátlanná lesz, Nyugat-Európa megtelik menekültekkel, hozzák a görög nyelvet és műveltséget; a nyugati műveltség, melyet eddig a római classicusok látköre határolt, most a görög szépművészet és bölcsésznet bőségszarujához jut.

Ezek a külső behatások és tényezők. E behatások felfogására a kedélyek már elő voltak készítve. A scholasticus, a latin műveltség már intézményekkel bírt. Bolognában a XII. század elején megnyílik a híres egyetem. Az egyház nagyszerű templomokat épít, díszítésére az építészet, a szobrászat és festészet kezét fog, az egyházi szertartások a költészetet és zenét élesztik. Az egyház szívesen látja, hogy mit eddig a kolostorok ápoltak, a tudományt és művészetet, a világiak is ápolás alá veszik. Nem sejtette, hogy éppen a renaissance vet véget az emlékszerű egyházi építkezéseknek. S mivel az egyház az ébredő szellemet bátorította, a fejedelmek udvaraikat szintén megnyitják; s kikre a művészet vagy tudomány geniusa mosolygott, a királyi udvarokban előkelő helyet biztosítottak maguknak.

Eddig a társadalom és az állam az egyház gyámkodása alatt állott. Minden az Isten nevében intéztetett. A korona, a királyi hatalom Isten kegyelméből, a törvény Istentől van. Ez időtől az erkölcsi parancsok helyébe positiv törvények kezdetek lépni. Az istenit, erkölcsit, az értelmi váltja fel. Eddig a civilizációt a vallás terjesztette és vezette, kezdődik világi iránya. Tanodák állnak fel, vallás és a humániorák mellett kezdődik a bölcseslem, a természettan tanítása. S miben minden szép, nemes és magasztos összpontosítva van, az egyház visszahelyeztetik azzá, a mi, elméleti tényezővé, visszavonul eszményi fenségébe, s az embert, mint nagykorut, átadja a gyakorlati életnek. Kezdődik a modern társadalmi és állami élet alapvetése.

A renaissance felébresztette az észlelődést, s mind inkább sza-

porodott azok száma, kik gondolkoznak s így az emberiség nagy munkájában részt vesznek.

A mily arányban emelkedett a két kiváltságolt osztály, a főpapság és főnemesség, a nagy közönségre hárított munka és teher, mind nyomasztóbbá lett. A politikai és egyházi viszonyok együttesen tétettek bírálat tárgyává: az elégtelenség éle egyszerre fordult mind a kettő ellen.

Azon kor a közigazgatást az egyháztól még nem birta külön álló intézménynek tekinteni. A római császárság és a szentszék, a feudalismus által kifejtett két főrend, egy tábornak vétetett. A reformatio tehát az egyházi és politikai intézmények ellen egyszerre lép sorompóba.

A reformationak már azelőtt előzményei voltak. Az albigen-sieket Franciaországban inquisitio verte le. Husz Jánost megégették (1415). Fellép Luther (1517), hangot ad százada érzületének, a császár és a birodalmi gyűlés előtt kimondja, hogy máskép nem tehet: a szakadás létrejő (1521). Németország egy része, Poroszországgal élén, tanát magáévá teszi (1525). Valamivel később Calvin fellépésére Franciaországban keletkezik a reformatus, Socinus fellépésére Olaszországban az unitárius vallás. Megindul a nagy mozgalom, mely a renaissance munkáját az egyház terén folytatja.

A reformatio a keresztény vallás, keresztény civilisationk, szellemi és erkölcsi életünk e sarkköve előtt tisztelettel hajlott meg. Épen úgy mint a keleti vallás elszakadásánál, nem a religio, hanem a ritus és liturgia felett tör ki a vita. A religio alapelveit: az Istenben való hitet, a felebaráti szeretet tanát, a feltámadás reményét a reformatio szóvivői is elfogadták. Megtámadták a feudalis hierarchiát, de a papi hivatás iránti tiszteletet már ezért sem kívánták leszállítani, mivel a katolikus papság indítván a reformatiót, papi állását mindenik meg akarta tartani. A conciliumok, a szent atyák által felállított dogmákat bírálat alá vették, de a bibliát szó szerint elfogadták. Az Isten félelme helyett, az Isten imádását prédikálták. Mert az isten tisztelet középpontjává, az isteni tisztelet súlypontjává az oltár helyett a szószéket választák, a nemzeti nyelvet tették a ritus nyelvévé. A sátoros ünnepeket megtartották, de a szentek ünnepnapjait elvetették. A vezeklést, böjtöt, gyónást, papi nőtlenséget megszüntették. Egy szellemet terjesztettek, mely a szószéket, az irodalmat és az iskolákat különös gondja alá vette. Az egyesek nagy miveltségét, a tömeg miveltségével kívánta helyettesíteni; szervezte

a népnevelést. Arra törekedett, hogy a tudomány megszünjön a papság kiváltsága lenni.

A reformatio a protestánsokat felszabadította a pápa fenhatósága alól, most már politikai szabadságot is akartak.

A reformatió első lépései tisztán dogmatikusok, egyelőre valási és társadalmi kérdés, de csakhamar méjjen bevágó politikai eseménynyé nőtte ki magát. Küzdelemmé vált a világi és egyházi feudalismus s az abból kifejlett absolutismus ellen. Céljául nem kevesebbet tűzött ki, mint a nevelés, a tudomány s ezek eszköze, a papi javak secularizatioját, világvivá tételét, kivivását a világiak befolyásának az egyházra.

Ennek elérésére századokig fennálló kötelékeket kellett szétszakítani. Első sorban a szentszék azt a páratlan hatalmi állását, melynél fogva egy idegen hatalom egyes államok hatalmi körébe nyul be, a mennyiben a klerus Rómától lett függővé téve. Másod sorban meg kellett dönten a római császárság azt az igényelt jogkörét, hogy minden keresztény fejedelmek és országok császára, mi leginkább a német fejedelmeknek állt érdekében. A mai szempontból nem világrendítő kérdés, de azon kor szempontjából nem volt kevesebb, mint a nyugati civilisatio egységes irányának felbontása, megszakitása azon köteléknek, mely a római egyházhoz tartozó nyugati nemzetek közt egységet tartott fenn. Nem csoda tehát, hogy ha a pápai szék a mellett hogy féltette a hitet, az erkölcsöt, féltette magát az egytetemes keresztény civilisatiot, melyet eddig az egyház vezetett.

Ezen oldalról tekintve a reformatiot, nyugat Európára nézve egyik legnagyobb horderejü világesemény. Nemcsak vallásbeli szakadás, de megszakadása az izlám által fenyegetett nyugati világnak. Egy szakadás, mely miként az első, Európát keleti és nyugati, szláv és germán-rómán Európára szakasztotta, ugy indult most Európát katolicus és protestáns vallásra szakasztani, mi a római és germán elem szembeállításával fenyegetett. De mert a szakadás mind két oldalán erős meggyőződés vezetett, s a szabadságvágy felébresztése mellett, a protestánsok a szentszék kozmopolitikus iránya ellenében a nemzeti irányt is felköltötték, az összeütközés hosszasan ki nem maradhatott. Két táborra vált Europa, s kezdődtek a fanatikus valásos háboruk, melyek nem csak nagy hullámokat vertek fel, de egyzersmind a liberalismust nagy vivmányokhoz juttatták.

Kitört Németországban a harmincz éves háboru, melyben az erdélyi fejedelmek is részt vesznek. A katolicismus és protestantismus, a német válaszó fejedelmek és a császárság, a feudalismus és

liberalismus egymással megmérkőzik: s végül is megkötetett a westphaliai béke (1648 okt. 24.), mely a protestánsok lelkiismeret szabadságát, a protestantismus fenmaradását biztosítja. De egyszersmind az által, hogy a német fejedelmeknek külhatalmakkal szövetkezhetési jogot enged, megtörte a császári hatalmat. Németország egységére nem valami kedvező esemény ugyan; de a német nemzeti irodalom, s a méjj nyomokat vágó tudományosság itt kezdődik. Nyugat-Europára nézve pedig egy felbátorítás a liberalismus zászlója alatt további küzdelemre. Mert a harmincz éves háboru nem volt egyéb, mint a német nemzet forradalma, mint az angol és francia forradalom előjátéka.

Éppen azért méltán veti fel a történezet a kérdést: mi lett volna akkor, ha az eszme áramlatnak, mely a katholicismus keblében keletkezett, s mit katholicus alsóbb papság indít meg, a főpapság, a szentszék élére áll, s reformoknak utat enged: oly kérdés, mely a világtörténelem egyik problémája marad. Valamint az is, hogy vajjon nincs-e igaza Herdernek, midőn a római eredetű nemzetek hanyatlását annak tulajdonítja, hogy magokat a reformatio által nem engedték megifjittatni. De a tisztán katholicus országok elmaradottsága a mivelődésben határozottan a protestantismus előnyére szól.

KÖVÁRY LÁSZLÓ.

A SZOMBATOSOK IRODALMI MARADVÁNYAI ÉS VALLÁSOS NÉZETEIK.

A „szombatosok“ vagy „zsidózók“ elnevezés alatt a XVI. száz végén és a XVII-ik elején egy külön vallásos felekezet alakult volt Erdélyben.¹⁾ A felekezet törvényesen soha sem ismertetett el, sőt még türve is csak kevés ideig volt, annyira, hogy nyilvánosan alig állott fenn 50—60 esztendeig. E rövid élet azonban nem maradt gyümölcs-telen a magyar irodalomra nézve, mert a felekezet tagjai, s köztük különösen a tudós Péchi Simon, vallásos elveiket igyekeztek írásban is kifejteni. Mindamellet, hogy a felekezet ellen indított tervszerű üldözés, pusztítás irodalmi termékeiket sem kimélte meg, igen szép számú magyar nyelven írt munka jutott birtokába korunknak.²⁾

¹⁾ L. Ker. Magvető III. IV. köt. Kőváry László jeles cikkeit stb.

²⁾ A ma ismert nevezetesebb szombatos codexek:

A szombatosok énekes könyve. A kolozsvári unitárius főiskolai könyvtárban. Kézirat. Ismertette Kriza János. Uj magyar muzeum 1851—2.

Péchi Simon írásai. Kolozsv. unitár. főisk. kt.

Péchi Simon zsoltárai. A magy. tud. akademia birtokában. Ism.: Lugossy József. Uj magy. muz. 1850—1.

Szombatosok zsoltáros könyve. Székelykereszturi unitárius gymn. könyvtárában a Jakab Elek-féle könyvek közt.

A szent atyákból kiszedegetett tanulságok. Péchi Simontól. Ilyen című könyv ma, tudomásom szerint, nincsen, vagy hol van, nem tudom, de az bizonyos, hogy volt egy példányban a székelykereszturi unitár. al gymnasium könyvtárában. Ezt kétségbevonhatatlanul bizonyítja a nevezett könyvtár „Lajstroma“, mely 1865-ben az E. K. Tanácsnak küldetett fel. (107—1866. E. K. T. t. jk. szám.) A Ker. Magvető X. köt. 45—49. lapjain néhai Kriza püspök ugyan e cím alatt közölt volt szemelvényeket. Gondos összehasonlítás után arról győződtem meg, hogy a közlemény nincsen az ismert s fenn megnevezett könyvekből véve, s hogy tehát ebből kellett hogy közöltessék. A kereszturi könyvtárnak abból az évből kiadási naplója nincsen s így a kivétől megbizonyosodni nem lehet, habár erősen óhajtandó volna, hogy e becses „codex“ visszakerüljön. A főiskolai könyvtárba került egy pár iv másolatban a Simén-féle könyvtárral, de ennek írása nem régi.

Szombatosok régi könyve. A kol. unitár. főisk. kt.

Lássuk először is a „Szombatosok régi könyvét“, mely ismertetve még nem volt. Ezt a közönséges czímet ez érdekes collectio „igen nevezetes ritkaság“ megjegyzés hozzáadásával valószínűleg valamelyik könyvtárnoktól kapta. Mi nem is keresünk mást, hanem egyenesen hozzálátunk ismertetéséhez. A „szombatosok régi könyve“ ivrét s a táblák kézírásos leveleit is számítva, összesen 60 levél. A papir nem egyféle. Az idő és használat nyoma erősen látszik rajta. Öt első levelének tetemes része elvásott és letöredezett, a többi is nagyon viseltet. Szerencsére a legtöbb helyen olvasható s a hiányzó részek is utángondolhatók. Sok kéz munkája látszik rajta itt-ott, de a főbb részeket hatnak tulajdoníthatom. Hogy az írók csakugyan a szombatosokhoz tartoztak, az az iratok tartalmából elég világosan megállapítható. A különböző darabok szerzési ideje legtöbbszörre meghatározhatatlan.

A könyv táblájába befoglalva egy negyed oldalon az üdvösséget és a szent életet definiálja egy író. E kéz írása az egész könyvben nem fordul elő többször. A szöveg egész terjedelmében a következő:

„Miben áll az üdvesség? Felelet: Először ebben, hogy ember csak az Atya Úr Istent ismerje egyedül teremtető Istennek lenni. Teremtését és minden akaratját tudni kell az Istennek. Az mit megtiltott mind távoztatni kell, az mit parancsolt, mind meg kell cselekedni teljes életében hűséggel.

Más Rész. Micsoda az szent élet? F. Az hogy ember szüntelen rettegéssel félje az Istent, mind látásban, hallásban, beszédben, csak az mi jó és tiszta, azt kövesse, indulatját mindenben mindennütt, és mindenkor arra bírja és igazgassa sziligséggel ¹⁾ Istent szolgálja bőséges tiszteletekkel éjjel, nappal, mindenféle jokat bösegesen cselekedjék és ezekben holtig naponként inkább inkább bővölködjék.

(Isteni) tiszteket csak az Isten törvénye (szerint tegyen és senki) olyat ne tartsen (a mi az Istennel vagy az ellen vagy az Isteni szerzésében is ugy tartsa el se vegyen belöle)

És utolszor: Ugy szeresse(nek) kész legyen Istenért megutálni még az ő mag kész szándékkal akarattal legyen alázatosan h Istenhez. ²⁾“

A Codex tábláján van a többek között egy ima, mely tartalmából ítélve valószínűleg szintén a szombatosok irodalmához sorozható. Egész terjedelmében közöljük, még pedig az eredeti írásmóddal megtartásával:

¹⁾ Szelidséggel.

²⁾ A nem közölt szavak kiolvashatlanok, a zárjelben levők olvasása kétes.

„Uram aldot legyen a te neued minden üdöben, aldi megh münköttys az te zent nevedert Uram en Istenem, ki uagi mü nekünkys giarlo bünösökk̄ uagi kegielmes attiank es megh valtonk, hatalmas fölseges Ur Isten, es dicsierunk tegedett Uram, Uram ne hadgi ne hadgi ha-nem laez hozzank, halgasd megh a mü köniürgesünkött z: z. az s se-regekk̄ Ura,

Anno Millesimo sexcentesimo decimo, septimo, a Nato Chrsto-15 die mensis Januarij.“ A mint az utóbbi s ugyanazon kézből való megjegyzésből világos, ez ima 1617-ben íratott. Vajjon eredeti szerzemény-e, vagy másolás, bizonytalan. A „Szombatosok régi könyvének“ a táblájára felfordított gula alakjában tiszta kerek betűkkel s kifogástalan szerkezettel van írva. Lehet, hogy valaki, mint saját szerzeményét, ez üresen talált lapon megörökíteni óhajtotta. Hogy ez az író szerette a nevezetesebb gondolatok és események lejegyzését, bizonyos abból is, hogy a könyv hátsó táblája első oldalát szintén beírta a következő nevezetes jegyzéssel:

„Eössi András beteg agiaban monda,
Sok diczieretekkel az Istent alda,
Telljes eleteben felmagasztala,
Kiert veghetetlen iokat talala.

„Eössy Andras iambor ember volt migh eltt ez földön s az ln megh aldotta erette, Iambornak Iambor emlekezeti vagion holta utanis. Latornak Lator, mint hogi maga is Lator volt eleteben. Anno Millesimo sexcentesimo decimo septimo, a Nato Christo 15. die mensis Januarij.“ Az írás kelte ugyanaz, mint a megelőzőé: 1617, de az a sajátságos, hogy a könyvben közölt „Az udvessegnek utara tanító ének“ után később s egészen más kéz írásával az Eössi Andras mondása (négy sorban) szóról-szóra idézve van, mintha ezzel azt akarta volna jelezni, hogy Eössi azt az éneket mondotta beteg-ágyán. Ugyane kéz írásában még két hasonló rövidségű jegyzés fordul elő.

Már most érdekes volna tudni, hogy Eössi András csakugyan „Az üdvösség utára tanító éneket“ mondotta-e beteg ágyán, mint ezt az író sejteni engedi. Én nem tartom lehetetlennek, mert a mint később meglátjuk, erre tartalmánál fogva alkalmas volt, de kétségesse teszi előttem az, hogy az ének 28 négysoros vers,* a mit beteg ember alig mondhatott el. Ennél valószínűbb tehát, hogy ez a versbe foglalt megjegyzés azt a rövid imát illette, a melyet fennebb egész terjedelemben közöltünk. E mellett bizonyít az, hogy mindkettő

ugyanazon kéz írása, hogy a könyvben a táblán, ugyanazon iv szembe levő oldalain fordulnak elő.

A könyv tábláján belől következő első lapon több helyen elő nem forduló irással eme tájékoztató szavak állanak:

„Az Istennek és az ő szent Fiának az Jesus Chrsk üsmeretiről és az szent I(élekről) való igaz értelemről ugyan ezen könyvbennis ide alább igaz és tiszt ságok irattanak és szedegettettek ki az szent irásokból avagy az bibliából, (me)lyekből azuagi az kikhől világosan meg értheti az ki érteni akarja az üd-(vössé)gnek igaz fundamentumat.

Azért summája vallásunknak ez hogy szent irás kívül az Isten felől és az ő akarattia felől nem kell szollani 17. c.

1. Az Isten felől ezt valljuk, hogy valóságbanis és szám szerint is egy ki az Ur Jesus Christusnak szent Attia Istene és csak ezt hisszük egyedül imádandónak lenni.

2. Valami vagyon mind látható, mind láthatatlan, mindeneket az Isten teremtett hat napokon.

3. Az Isten ez világot az emberekért teremtette, az embert ő m(agáért).“

Később a fennebbi sorok után jegyezték: „Fordítsd ez levelet olvaso uram s az másik felén meg o ez vallás summájának az többit is.“ S ha oda fordítunk, ott 8 pont alatt összefoglalva találjuk: „(Az emb)ert Isten a maga hasonlatosságára teremtette (érte)lemmel és az egyéb állatokon való birodalommal, hogy ezért (az) emberek félnek ötet mint Urokat, és mint Attiokat tisztelnék és szeretnék.

Az Isten az embernek mindenről törvént és rendtartásokat adott oly kötés alatt hogy ahoz semmit ne legyen szabad tenni se abban ne legyen szabad elvenni.

Ezeknek megtartásában rendelte Isten embernek örök életét, és meg nem tartásában örök veszedelmét.

(Lá)tván az Isten az emberben az romlottságot, az bünösnek is büne bocsánatjára penitentiát rendelete, de ily okkal hogy többször bünt ne cselekegiék.

Ez okkal az Isten minden üdőben az Embert kegyelmebe be vötte és be veszi jövendőben is személyválogatás nélkül és így választott mindenkor, és így választ népet magának.

(Egy) ilyen nép neveztetett igazán Isten gyülekezetinek mindenkor. Ez kívül pedig minden népek ördögh fiaiának és gyülekeze-

tinek neveztettenek, most is azonképpen Isten törvénye elváltozhatatlan és örökké megmaradandó.

Az Isten az igaz profetának esmeretit ebben helyeztette az ki ezekre tanítja az népet és az ki ezeknek minden czikkelyit helyén hagyja.

Az Isten az szent király nemből, az Dávid magvából rendelt szabadító királyt, mindennél szentségesb embert ki az (fel)feszítettett Ur Jesus Christus.

(Ez által) rendelte Isten, hogy minden romlandóságot és (minden) fogyatkozást megépinsen.

. Isten nem csak Embereknek hanem Angyaloknak is rendelte, és mind holtaknak eleveneknek ítélő bírájává rendelte Isten, hogy ez által ezen törvényt szent léleknek erejével embereknek szüvökbe be írja és ezt Uj Szövetségnek nevezte.

5.) Drágalatosb és díjsősegesb az uj szövetség az ónál képpen s evvel is hogy az O szövetséghez tentával iratott (táblákra és könyvbe, az uj pedig az szübe szent lélek által.

6. Az Christus is ő magát Isten igaz követének és Messiasának lenni evvel mutatta meg hogy az Isten törvényit nem rontotta, hanem annak mégis csak egy pontját is erősítette hogy bé kell tölteni. Az Apostolok is mind úgy tanítanak hogy az törvénynek mégis cselekedői igazak Istennek előtte.

7. Az Apostolok ideiebéli mosogatást is valljuk hogy Iste(n)től volt rendelve, az elmúlt bűnökből való meg tisztu(lás)nak bizonságára, és az szent léleknek elvételére va(ló) készültre. De miképpen hogy az szent léleknek o(n)tása csak az Apostolokat illette Christus után, azonképpen az mosogatás is csak őket illette.

8. Az ar vacsoraiát is szentséges dolognak valljuk az Christus és az Apostolok ideiebéli rendtartás szerint és az Christus eljövételiről való emlekezetre.

De ez még fegihetetlen ²⁾ életü embernek való.“

Az előbbi levél első oldalán van egy idézet és egy ima: „Az Istennek tulajdon egy voltáról eleget találnak Esaiásnak 44 és 45. 46. ban. Étel előtt való hálaadás: „Örök mindenható ki nem nézted az mi gyarló bűnös voltunkat, hanem az égnek harmatjából és az

¹⁾ A közlött részek a levél jobb oldalán vannak s a szakadozottság miatt a kezdőbetűk nem vehetők ki, valamint az itt kezdődő sorszámokat megelőzők sem.

²⁾ Feddhetetlen.

földnek zsirjából tartod és táplárod az te bűnös és gyarló fiadat. Ugy legyen minn örökkön örökké Amen.“

„Áldott Ur-Isten kiért műis azt mondjuk egy szüvel és egy szájjal szent, szent, szent a seregeknek Ura Istene mind örökké, ugy legyen.“

„Eössi András étel előtt mondotta másnak meghatta hogyha ugy akarunk, hogy az Isten megáldjon műis . . . “

Ezután két ének és egy zsoltár következik. Ezekről később lesz szó. Most lássuk a gyűjtemény egyik fő részét :

„A z s z e n t I r á s P a n a s z o l k o d á s a Azok ellen, kik vakmerősegből, auagi uilag zereteti miatt, uagi az emberi gonozságnak ualami egieb okai miatt őket megutálták.“

E munka 11¹/₂ folio levél. Irása, mint már a czimből kivehető, tiszta, jó és helyes, tartalma érdekes és fontos. A Panaszolkodás célja az, hogy elmondja, miképpen támadták meg a szentírást a sophisták és más pogányok, s bebizonyítsa, hogy a szentírás, mint nem is a Mózes, hanem Isten műve egyöntetű, igaz és megdönthetetlen. Az irásban három részt különböztethetünk meg, u. m. az : Előljáró beszédet, a tárgyaló és befejező részeket. Irályát érdekessé teszi hogy a szent Irás személyesítve van s így áll saját maga védelmére.

Tartalmát röviden a következőkben öszszegezhetjük. Az Irást kezdettől fogva sokan nem értették s azért sok ellenségei voltak, kik az Urat nem ismerték s az irást félremagyarázták. A hoszszu tőrő Isten nem büntette meg még, de az idő nincsen inessze. „Most én előtökbe mutatom az kigyónak és ördögnek csalárdságát, ki arra hajtot benneteket hogy engemet meg utalliatok: Vegyétek jól eszettekbe, és az bűnnek közepéről térjete vissza az életnek utára, most mig üdötök vagyon hozzá!“ Miota a kigyó elesábitotta az embert hogy ne hidjen az Ur szavának azóta volt sok Epicurus, sőt még a választott népben is Zádok, ki a feltámadást tagadta s elvont tőlem sokakat. Erre az irás szava imez : „Ha én Szent irás igaz nem vagyok, hát ugy Isten sincsen, mert más Isten soha sem szólott, mint hogy nem volt, hanem hogy csak ez az egy volt Isten, csak ez egy szólott, mert én kívülem nem mutatlatják szavát, én vagyok az ő szava.“

Csak ez egy Isten mondotta azt magafelől, hogy ő teremtette e világot egyedül, miatta teremtette „s mind monta azolta hogy ő az. Ha én ő szava nem vagyok, hát nem monta, ugy hát nincs honnan megtanni hogy vagyon ő, és így az te hazugságod szerint nincsen Isten.“ Ez állitást azzal indokolja, hogy az Istent olyannak hirdetik,

a ki „nem érez, ide alá az földre nem szol, gondot nem visel, nem bánt senkit, hanem csak vesztegségben vagyon, meg sem haragszik.“ Már pedig az ilyen Isten nem létező.

Az írás Isten szava és igaz. Hogy igaz, azt bizonyítja a józan ész (prudencia), melyet még a hamis is elismer; s bizonyítja az, hogy régi, s ha ezt tagadná valaki, akkor tagadnia kellene azt is, hogy Aristoteles s más bölcsek voltak. De az írás igaz azért is, mert Isten szava s nem a Mózes írása. S a könyv emez okoskodása nevezetes, a mennyiben a betűszerinti íbletést bizonyítja be a maga sajátos módja szerint. Mózes nem irt magától, hanem Istentől, nem is nevezte a magáénak, hanem Istenének, s nem is írhatta, mert Ábrahámától Krisztusig minden idő folyása meg van írva, minden kihagyás nélkül. Ez írást ember nem írhatta, „csak három caputot én bennem ki lött volna, ki volna az világon oly okos ember, ki conformálni tudott volna.“

A szövetséget nem Mózes kötötte, hanem általa kötötte Isten, a népet nem Mózes mentette ki, hanem Isten, a hegyen nem Mózes szólott, hanem Isten általa.

A sophisták azt mondják, hogy ez a törvény csak olyan, mint a Mahometé. Ez sem áll, mert azt a népet Isten nem szerette, mint a zsidót, azok jövődölése nem teljesült be, azok elhagyhatók, de ez az emberek szívében van, mert Istené, ezt nem lehet elhagyni.

Mintegy kilencz levélen tartó positiv bizonyítgatás után gúnyosan így védekeznek: „Jollehet semmi ez, am bolondoskodjanak azok, tü igyatok, tanczoljatok, kaczagjatok, tellyes tehetségekkel valamit akartok mindent miveljetez, mind egy a jó és az gonosz, azé ez világ a ki élheti, valamennyi káromlást gondolhattok ellenem, és az mi az nyelvetekre jó mindent mongyatok, jobban jobban, mégis jobban, semit egy pontot se feljetez, így volt, így leszen örökké, eleget irtak, írnak, nincs vége az sok írásnak, csak a bohó népért szerzeték a religiót, de a kinek esze vagyon álljon úgy a mint szereti, az az ő része etc.“ Ugyane hangon folytatja hosszasan. A gúny éle kétségen kívül az ellenfél ama korábban már jelzett felfogására irányul, hogy az Isten tétlen és tehetetlen. Ez írásformát, bár szándéktalanul, a „Predikator“ könyvéből kölcsönözte.

A sophisták ellenvetései közül írónk tárgyalja még azt, hogy a bibliának még a nevét is nemrég találták fel; hogy az nem a legrégibb könyv; hogy olyant tanít a mi nem létezik, mint p, o. a pokol. Ez utóbbira azt kérdi, ha nincs pokol, miért van lelkifurdalás, s miért tér meg amnyi hitetlen élete végórájában?

Még egy nevezetes ellenvetés tárgyalását említjük meg. A sophisták azt mondják: „Az papasok, Lutteranusok, Calvinisták, Unitariusok, sidó hűtön valók, mind én belőlem Bibliából tartjak religiojokat, azért nincsen egy bizonyos religio!“ Ez sem erős ellenvetés — mondja — mert bizonyos, hogy egy dologról a hány ember annyiféleképpen okoskodik, s nem tiszta szívvvel tudakozódik a dolog felől. Pedig az írásban tisztán áll: „tartsd meg a parantsolatokat épen s azon kívül semmit külső, idegen dolgot ne kövess.“ Az egész értik és vallják „csak a Krisztus személye felől kételkednek a zsidók“, de ez a vakságok nem hozott akadályt nekik az írás magyarázatjába. •

Végül másfél levelei. Összegezi a már elmondottakat s más szavakban ismét meg akarja győzni ellenfeleit a szentírás igazságáról, ismét biztatja, hogy térjenek magukba, mert még tán megengesztehetik az Istent. „Ha pedig ki ördögi vakmerőségben megátalkodott, előtte az ut a hova indult.“ Ezek az író utolsó szavai. Most már érdekes volna tudnunk, ki volt ő s kik valának ellenfelei. Személye felől semmi adat írásában. Hogy zsidózó vagy szombatos volt, az eléggé bizonyos az egész írás tendenciájából. Czélja, ugy látszik az volt, hogy kimutassa, hogy hivei a legjobban uton járnak, mert az Írást, mint Isten szavát, mint Isten választottai értik és hiven magyarázzák. •

Nehéz volna eldönteni azt is, hogy a sophisták alatt kiket értett. Előttem kétségtelen, hogy személyes, illetőleg egykoru ellenfelekkel állott szemben. Az írás kelte, a könyvben előforduló évszámok, s a magyar szombatos irodalom virágzó kora tekintetbevételével 1620—30 tájára tehető.

„A szent Írás panaszolkodása“ dogmájához sok szó férhet. Már az alap, a biblia betűszerinti, vagy isteni ihletése oly értelemben, a mint a dolgozatban használja, ma túlhaladott álláspont. Az ihletés folytonosságát sem bizonyítja be eléggé. Czáfolatai ügyesek, de legtöbbször nélkülözik a bizonyítékot. Általában az írásnak nagy hiánya, hogy adatokra nem hivatkozik, hogy saját nézetei iránt éppen olyan elfogult, mint azok iránt, a melyeket czáfol.

Mind a mellett is tagadhatatlan, hogy egy érdekes irodalmi termékkel van dolgunk. A reformatio teremtette biblia imádás e kis dolgozatban azt kísérli meg, hogy az ó és új szövetség tanítását miképpen lehetne ugy hozni összhangba, hogy mind a kettő a judaismus szellemében tanítson. A kísérlet nem új, mert hisz már az

apostoli korban a jeruzsálemi vágyis Péter és Jakab féle keresztények, s azóta sokan, ugyanezre törekedtek.

„A szombatosok régi könyve“ ugyane tárgyról még egy más művet is tartalmaz ily czim alatt:

Az üdvösségnek Utára tanító ének ad notam.....
..... Alias: sirva kérlek vilagh állapotott.

Az ének 24 négy soros versből áll, s valósággal úgy tekinthető, mint „a szent irás panaszolkodása“ fő foglalatja, a mint tartalmából kitetszik a földi élet rövid, meg kell ismerni, hogy melyik vallás szerint lehet üdvözülni, a háromságos vallások vagyis a pápások, Lutherusok és Calvinusoké a lelkeket vakságban tartják; de az egy Istent vallóké sem jobb ennél: „emberi talalmánt ők is követnek az többivel egy hajóban eveznek“, igaz vallás: a Krisztus követése, Isten parancsa megtartása, a bűn kerülése, világ megvetése, jámbor élet. Üdvözül csak az: a ki megtér, fel nem fuvalkodik, Isten törvénye szerint él, „az ki Christust követi szent étellel, megkoronaztatik örök étellel, nem csallja meg magát mulandósággal.“

Záradékul utána van téve későbbi irással:

Eőssi András beteg ágyában monda stb. mint fennebb közölve van.

Sor szerint a törvény magyarázata következik némely nevezetes dologról, milyenek:

A vér ételről. A faggyu ételről. A magától megholt állat evéséről stb. Ez nem egyéb, mint az illető mózesi törvények kibővítése. Összesen 1½ levélre terjed.

Ezután egy oldal „Az apostoli igaz hitről“ czimű énekkel van elfoglalva, de erről szólunk később.

Most két zsoltáron van a sor:

Psalmus 145 és Psalmus 130. Mindkettő az eredeti héber szövegből van fordítva, csak hogy a másodikhoz a 135 végéről és a 136 elejéről egy néhány dicsőítő sor van toldva. Irodalmi tekintetből mindkettő megérdemelné a méltatást, mint jó és szép fordítás, de csak a következő 5½ oldalra terjedő elmélkedésre térhetünk ki. A szövegben jelezve nincs, de nézetünk szerint ez elmélkedés a két ének magyarázatául, vagyis az azokban foglalt észmék és gondolatok kifejtésére volt írva. Nem egyéb ez, mint a biblia szavaiból összeállított magasztalása az Isten hatalmának és dicsőségének. „Tied Uram az hatalom, az erősség, az tisztesség, az örökvalóság és az dicsiret.“ Nagy az Ur, ő teremtette az egek eget, a földet s mindazok seregeit, ő választotta el a tengert, hogy megszabadítsa Faraótól a népet, ő vezérlette irtalmasan a népet.

Az elmélkedés menete és nyelve illusztrálására közöljük a Mózes énekét, s összehasonlítás kedvéért szembe állítjuk vele a Károli fordítását 1608-ból.

A szombatos fordító.

Moz. II. 15. r. 1—18 v.

1. Akkor enekle Moses es az Israel fíaj, ezt az Eneket az Urnak mondván: Eneklek En Az Urnak. mert gíózedelmesen nagi dolgot tselekedek,
Ki az lonat az rajta ílólvel egyítt az Tengerbe vete.
2. Az en eríósegem dítsírcem az Ur. mert íó lón en nekem megl szabíditom.
Íó az en Istennem en íótet tíztelek.
Az en Attíaimmakis Istene en íótet magaztalam.
3. Ur Hadveríó. vítez Ur az íó neue,
4. Az Pharaoh szekereít es szantalan sereget az Tengerben vete,
Az íó valíztot íó Hadnagíj az veres Tengerbe íttatanak
5. Az melj nízek Írueníj el níjeltek íóket.
Az meljsegresítte(nek)mint az kóuek.
6. Uram az te íob karod nágisagossa lít ez mostani tselekedetteddel.
Uram az te íob karod megl rontotta az mí ellensegíunket,
7. Es az te ellened tamadolozokat. nágisagosan fel forgattad.
El bósattad az te haragodat, melj megl emeztette íóket mint az pozdíoriát.
8. Az te orrodnak szeletól íószsze gííftettek az úizek,
Aztagbau rakattak az folíó úizek.
Es az meljsegek megl aluttanak, az tenger kízepínek orueníjben
9. (Ezt latuan azt monda az ellensegh) utan megyek megl fogo megl verem es gazdag praedaval oztozom.
Szíuem szerínt bozsumat megl alom raítok,
Kíj uonom fequíueremet, es az ennen kezemmel le uagom íóket
10. (Ezenben) megl fualládaz te szeledet es el lepé íókat az Tenger
El borulanak mint az On az nagi szórníű úizen

Károli Gáspár 1608. kiadása. *)

Moz. II. 15 r. 1—18. v.

- Akkor Moses és az Izrael fiai ilyen éneketéneklének az Urnak, és mondanak: Éneklec az Urnak, mert ő nagyságos hatalmasságát megjelentette,
Az lovakat és az lovasokat az tengerbe veszté.
- Én erősségem és én enekem az Ur: mert engemet megszabadítá
Ez az én erős Istenem ezt diczérem
Ez az én atyámnak Istene. azért felmagaztalam őtet.
- Az Ur erős hadakozó: Ur az ő neve.
- Az Pharaonac szekereít és az ő seregét az tengerbe vetette:
Az ő válogott hadnagyi az veres tengerbe merültek.
- Az tengernek íórvényi burították el íóket
Az mélségbe szállottanak mint az nehéz kő.
- Az te job kezéd Uram felmagaztaltott, az te nagy erídncé általa.
Az te job kezéd Uram megrontotta az ellenséget.
- Ís az te nagysagodnac sokságában megrontottad az te ellenségedet:
Az te haragodat reájok boczátottad, és elnyelé íóket mint az pozdíorjít.
- Ís az te orrodnac szelének általa egybe gyultenec az vízecz
És az vízecz folyási rakásba állottak.
Az tengernek kízepette még az mellyseges vízecz is megfagytanac.
- Az ellenség azt mondá: Utánoc mégyek, elérem íóket, az nyereséget megosztom,
Bételic azoknac gazdagságoackal az én lelkem.
Felemelem az én fequíveremet, az én kezem elveszti íóket.
- Az te szeledet megíndítád, és az tenger beborítá íóket,
Fenekre mentek mint az ón az nagy vízekben.

*) Megvan a kolozsvári unitárius főisk. kt.

11. Kitsoda az Istenek közzül, ollian Isten mint te uagi Uram?
Kitsoda ollian mint te Nagisagos az szentsegeben?
Rettenetes az Te ditsiretedben es ilien nagi tsuda teuó?
12. Kj nijutottad az te iob karodat.
Es el nijelte őket az föld.
13. Az te nepedet kedigh irgalmason vezerletted, azt az kit te megh ualtottal,
Es hoztad őket nagi erőddel az te szentséges lako heliedre,
14. Megh hallottak azt az nepek és megh rezkettenek.
Banatban estenek mind az Palestin földön lakok.
15. Megh remültenek az Edom Had-nagij,
Es az Moab erőssit retteges es felelem fogta megh az te karodnak nagi Ereije miat. *)
16. *Hallgassanak minnijaian mint az kóuek,
Migh kóztók által megien az te neped
Uram (mondom, migh az nep által megien) az kit te bírtal.
17. És az migh beniszed és plantalod őket az te öröksegednek hegien.
Kit magadnak lako helifl valasztottal.
Es szentséges heljnek bizonyított lennij. az te kezud Uram.
18. Az Ur uralkodik mind örökkön örökké. **)
- Kiczoda az Istenec között olyan mint te oh Uram?
Kiczoda olyan nagyságos szentséggel mint te,
Nagy félelemel diczerendő és czudálatos dolgoknak czelekedője?
- Kinyujtattad az te job kezedet, és elnyelé őket az föld.
- Elvezérled a te irgalmasságodnak általa ezt ez népet az mellyet megszabadítottal:
Elvezérled az te hatalmas erődnék általa, az te szent lakó helyedre.
- Minekutána meghallyác ezt az népec megháborodnac,
Környülvészi az Palestinánac lakóit.
- Ackor megháborodnac az Edomnac fejedelmi,
Az félelem környülvészi az ő erősseit:
Az Canaannac minden lakósi ellanadnac az félelem miatt.
- Esic ő reajoc félelem és retteges, az te karodnac nagysága miatt megnémulnac mint az kövec
Az míg által mégyen ez te néped Uram, míg által mégyen az nép mellyet megszabadítottál.
- Béviszed őket, és meg plántalod őket az te örökös hegieden,
Az helyen az mellyet készítettél oh Uram hogy ott lakozzál.
Az szent helyen mellyet a te kezeid megerősítettetec.
- Az Ur uralkodic mind örökkön örökké.

A szombatos fordítás, mint látható, nemcsak jobb a legtöbb helyen, hanem egyszersmind emelkedett is a mellett hiven zengzetesen visszatükrözi a héber költő gondolat-menetét.

Az Elmélkedés, egész végig deistikus, vagy más szóval ótestamentumi felfogással magasztalja Istent a szent, dicső és mindenható teremtőt. Az elmélkedést olvasva a hámulat, félelem, az isteni nagyság és az emberi kicsinység érzetével, a tartozó tisztelet és hála kötelességtudatával telünk el, de egyszersmind remegve tapasztaljuk, hogy mily kicsinyek, mily semmik vagyunk mi emberek. És azt kérdezzük, mit ér mind ez az isteni hatalom és dicsőség, ha ab-

*) Innen, bízhetőleg a másoló hibájából. egy sor kimaradt.

**) A szombatos fordítás szövegében a mai írásmódtól kevés eltérés van. Nyezetesebbek: ó = ő, z = sz. u = v, gi = gy. li = ly. ni = ny. gjj = gj, i = j. j = i.

ból egy parányi nem jut arra, hogy behegessze, a megtörődött, a kétségbeesett és elhagyott szív sebeit!

Ismét két ének következik. Az első:

Psalms XXIX. E s s ő i d e j é n m o n d. n o t: Egy lélekkel mostan.

Az ének a szent láda Jerusalemba vitele emlékére szól. Ez valamint tartalma a következőkből kitetszik:

Egész Israelt Dávid felgyűjté. Az szent ládát Sionban kíséré.

Sok féle vigassággal felvivé, örömében többi közt Istent így ditséré:

Sohul semmi oly hatalmas nintsen —

Semmi renden mint az Ur Isten

Fejet hajtson tehát ennek minden —

Engedje megh hogy csak ezé az dicsőségh legyen.

Az ének tizennégy két sorba irt versszakból áll, s a versszakok kezdőbetűibe a czim: E s s ő i d e j é n m o n d beléfoglalva. Ezt követi

Psalms XCVII Not: Az keresztienséghben, igaz vallas az hütben.

K e z d e t e:

Az Ur immár király, kit minden nemzet ural népe közt méltósággal.

Pogányokon bir hatalommal kiket most igen vere mint erős vas pálcájával.

V é g e:

Az pogánt megh vere, Eghből az Ur rettente, de szent hada segélle, ő magát nagj-urnak ielente, kilentzven heted notán, néppel király ezt enekelte.

E két ének után következő m a g y a r á z a t bevezető sorait idézzük:

„Jól'ehet itt is mostan kívántatnék az feljül meg irt fundamentumoknak némelyik részéről és magyarázatjáról írnom, de nem írhatok az szegénység miatt talám szinte olyan bővön az mint kívántatnék, mert egy nehány napja vagyon hogy nekem egy pénzem sem volt, azért ha ugyan kívántatik más könyvben meg vagyon írva. De mégis ha valamint kedvét találok az jámbor írónak, ket avagy három dolgokról mégis irok az mi lehet, melyeket igen szükségesnek itélek, miért hogy az emberek közül igen sokan sötétségben vannak és tévelygésben vadnak, ugy annyira, hogy még azt sem tudják hogy az szent Atyák, az szent propheták, az szent királyok, és az szent Apostolok is mind sidók voltanak. És az Ur Jesus Krisztus sidó nemből való volt, mint azt szent írás bizonyítja hogy Abrahannak magyából való és szent Dávid királynak nemzetségéből való.“

A s z e n t lélek az Írásban sehol sem mondatik Istennek. A szent lélekről azt mondja az Írás hogy száll te reád, galamb képében száll, megkörnyékez, szól, erősít, elszáll a testből és nem hal meg, ily tulajdonságok Istenre nem illenek.

Hogy mégis e következtetésre jőnek az emberek, azt írónk így magyarázza meg: „Az szent írásnak folyását, természetét, frasisát, constructióját, magyarázatját, annak semmi módját nem tudták, nem értették, minthogy soha nem is tanulták. Es az mint mondtam, mint-hogy az előtt is sok isteneket vallottak, hogy ilyen ígéket találtak az apostolok írásiban, hogy a Christus menybeli Isten fiának mondatik, mind magát éginék mondja lenni . . . Ők ezeket emberi gondolat szerint és amaz írásnak folyása szerint magyarázták, nem lélek szerint hanem úgy mint pogányok és világnak fiai azt végezték, hogy Istennek Isten fia van. És embernek ember fia.“ ¶

Az Isten imádása. Lélek az Isten és oly imádókat keres, a kik lélekből és igazságból imádják. Ez imádás csak az Atyához való, a mint ezt Jézus is tanítja. (Ján. 4.)

Jelen magyarázat utolsó szakasza a Luther Márton felfogásáról szól. Luther azt mondja, hogy Krisztus eleitől fogva az ember; nemzetségért és esetiért esedezett és közbe járt s közbe jár most is. Ez értelem hamis, mert ellenkezik a törvénnyel, ellenkezik a Messiás eljöveteléről való hittel. A közbenjáró Mózes volt régen, mikor a nép Egyiptomban volt, Krisztus később és pedig miután harmincz éves lett.

Luther hivatkozik arra, hogy a mikor az Isten a kigyónak azt mondá asszonyi állat magva rontja meg fejedet, akkor Jézusra hivatkozott. Ez értelmezés annyira téves, hogy ezt Calvin s mások sem így fogják fel.

A gyűjteményben van még egy ének:

Ps. C. (113) Arg t u m. U r l á t i d e. Nota: Josephnek megh modo Isten felől Uj hold ünnepén így emlékezzél.

Az énekben nyolcz versben a 113-ik zsoltár van feldolgozva nagyon kibővitve. A versfejekbe van foglalva: U r l á t i d e.

Az utolsó vers s a befejező megjegyzés:

Ezt minden új holdkor Isten nepe monda.

Gondviseléséről az szent Urat alda,

Az Igaz Istennek csak az Eggiét vallja:

Száz tizenharmadik énekében ezt hagyja. — Mivelhogy meg nagyon parancsolva Mozes negyedik könyvének huszon nyolczadik részében, hogy minden új holdnak első napja szentségesb legyen az köznapoknál avagy az Isten népe szentségesen élne.“

Ugyan e tárgyra vonatkozólag közli a 90 ik zsoltárt. Következik a magyarázat, mely több kis bevezető megjegyzéssel kezdődik s tiz levélre terjed.

A magyarázat főcélja az, hogy a szent irás szerint kimutassa, hogy Isten egy, s hogy tévednek azok, a kik a Jézust az Atyával egyenlő Istenné akarják tenni. Három és fél lapon az Isten imálandósága mellett szóló bibliai helyekét sorolja elé, hogy kimutassa, hogy az irás szava: (Máté 17. r. Márk 9 r. Luk. 9. r.) „Éz ugy mond az én szerelmes fiam, kiben énnekem az én kedvem betölt, ötét hallgassátok“ nem követel imádást a Krisztus iránt. — Második helyen bírálja Ján 3 r. alapján amaz állítást, hogy „a Krisztus az élő Isten fija“ kimutatván, hogy az sem bizonyítja istenségét.

Ezután fordul azok ellen, a kik „Csak az Jezus Krisztus halálának érdemiben uetettek az ő üdvességeinek reménységét. Mit kell érteni a Krisztus halála alatt? Az irás azt mondja a Krisztusnak szenvednie kellett s így bemenni a dicsőségbe. De ez nem azt teszi a mit Luther mond hogy „a Krisztus különben nem lehetett volna az emberiség valtsága.“ Nem, sőt a Krisztusnak szükségképpen nem is kellett volna szenvednie, de ha különben nem lehet, mint a jó pásztor életét is oda adta, hogy megvédelmezze a juhokat a farkasok ellen. S itt azt is jól meg kell jegyezni, hogy ezt az áldozatot csak a saját idejebeliéért hozta „nem terjedétt tovább a Krisztus evangéliumának érdeme, hanem csak akkori népre kik annak hittének az apostolok idejében.“ Ez irás három oldalra terjed.

A még hátralevő irásokról és gondolatokról egy következő közleményben szólunk.

Boros György.

A BABYLONIAIAK TÁRSADALMI ÉLETÉBŐL.

Bertin G. angol tudós a legujabban felfedezett babyloniai táblák alapján sok érdekes adatot közöl a babyloniaiak társadalmi életét illetőleg.*) A legrégebbi okmányok visszavezetnek Hammurabi idejéig, ki 2120-tól 2075-ig uralkodott Babylonban Krisztus születése előtt. Jellemző, hogy ezekben az okmányokban az uralkodás van feljegyezvé, s nem az év; így a dátum valamely fontos esemény, mint egy csatorna megnyitása, valamely város elfoglalása, vagy vallásos nagy ünnepély megemlézése által van meghatározva. Az ilyen események ezen okmányoknak nem kevés történelmi becset kölcsönöznek. Érdekes látni, hogy ama régi korszak népei mikép adnak el és vesznek házat, földeket, rabszolgákat stb; vagy valamely kegyes férfi vagy nő mikép ad ajándékot a templom számára, s milyen volt a törvénykezési eljárás.

Valamely üzlet megkezdésére alakult társulást „testvériség” szövetkezésének nevezték. E szövetkezés némely esetekben igen egyszerű. P. o. egy-egy táblán csak annyi van, hogy A és B ennyi és ennyi összeget összetettek üzletük tőkéje gyanánt. A pénz helyett némelykor föld, gabona vagy marha van említve. A Hammurabi uralkodása alatt a szerződések bonyolultabbak, s bizonyos vallási szertartások mellett történtek. Ugyanis a két szerződő fél a templomba ment a városi képviselőkkel, s megesküdtek, hogy egymáshoz hűségesek lesznek. Miután a pap a testvériség teendőiről való formulát felolvasta s a szertartás bevégeződött, a városi tanács egyik tagja beszédet tart a „két testvérhez” s erre az irnok a szerződési tábláskát a tanúk neveivel s pecsétekkel elkészíti. Természetesen egy ily szerződés kiállítására sokba került, mivel tetemes ajándékot kellett adniok a templom javára, a tanácsbelieknek s az irnokoknak. Ez az oka, hogy később, midőn a kereskedelem terjedettebb lett, a szerződési formálisokat egyszerűsítették.

A Hammurabi uralkodásától a Ninivebeli királyokig a magán tábláskák sorozata megszakad, s az assyriabeli uralom alatt is kevés van. Hanem a második korszakból nagyon számos táblácska ma-

*) Contemporary Review. febr. füzet 1886.

radt fenn, melyekből a legapróbb részletekig értesülünk mindenféle forgalomról, törvények fejlődéséről, örökbe fogadásról, végrendeletről, házasságkötésről, törvénykezési eljárásról stb.

A többek közül közlünk egy házassági szerződést, melyben még a nevek is meg vannak nevezve. Nabukodonozor uralkodása alatt Syriából egy Benhadad nevű kereskedő telepedett le Babylonban s feleségül vett egy oda való nőt, kit Bunanitumnak hívtak s hozományul férjének 3 és $\frac{1}{2}$ mana ezüstöt vitt. A férj — kétségkívül tekintve neje előkelő származását és vagyonát — üzlettársul fogadta. Babylóniának egyik külvárosában, Borsippában, egy házat vásároltak, melyre később 2 és $\frac{1}{2}$ manat vettek fel kölcsön, üzleti tőkájük, gyarapítása végett. Benhadad, hogy neje hozományát biztosítsa, óvatosságból a házat s földet, miket a hozomány egy részéből vettek, a nejeire iratta, de úgy, hogy a neje halála után gyermekeikre szálljon a vagyon.

Csak egy Nupta nevű leánygyermekük lett, ki Benhaddamarhoz ment nőül; s 2 mana és 10 shekel ezüstöt s butorokat vitt hozomány képen. Benhadad halála után testvére, Akabiel, a házat minden felkelhetővel s a rabszolgákat is birtokába vette. Az özvegy, Bunanitum, perhez folyamodott s a törvény visszahelyezte tulajdonába, megrendelvén egyszersmind, hogy férje intézkedése következtében halála után a leányáé legyen a vagyon.

A Bunanitum történetéből előáll az a kérdés, hogy milyen volt a nők helyzete eme régi időkben. Sokat irtak a nők előkelő állásáról, melyben a babylóniaiak őket részesítették, de számos adat azt bizonyítja, hogy a nők joga és kiváltsága a babylóniaiak között túlzva van. Ők soha sem voltak egyenlő helyzetben a férfiakkal, mint a mi modern társadalmunkban. Üzletet folytathattak, birtokot szerezhettek, de sehol sincs nyoma annak, hogy valamely szerződésnél a nő, mint tanu szerepelne. Ez már magában elégséges annak kimutatására, hogy a nők társadalmi állással nem bírtak Babylonban. A nőkről való gondoskodás férjeik által, mint a Bunanitum esetében, csak óvatosság volt, hogy biztosítva legyenek ama zaklatások ellen, miknek alantias helyzetüknél fogva ki voltak téve; s úgy látszik, ez előre való gondoskodás is csak akkor történt, ha a nő családja elég gazdag volt arra, hogy hozományt adhasson vele. A nőkről való gondoskodás célját tisztán mutatja egy tábla tartalma, melyben egy férj meghagyja, hogy fia az anyját élelemmel s ruházattal lássa el, s róla úgy gondoskodjék, mint szerető fiu, különben az örökségből kitagadja. E kényes kérdés az anya ítéletére volt hagyva, ki, ha fiát halál-

datlannak tartotta, az örökségből kitagadhatta. A vagyonnak a nőkre való átruházása, ugy látszik, általános szokás volt, a mit igazol az a tény, hogy a szerződések a nő házában készítették el, de az illető nő az átruházónak rendesen anyja vagy felesége volt. Hasonló gondoskodást tettek férjhez nem ment leányokról is az illetők testvérei, a mint ezt egy babyloniai végrendelete tanúsítja, ki magkereskedésének haszonélvezetét nővéreire hagyja.

A bánásmód, melyben a nőket részesítették, attól függött, hogy minő családból származtak. Így p. o. ha egy férfi vagyons nőt vett el, és hűtlenség alapján tőle el akart válni, hozományát vissza kellett adnia; de nem így volt, ha a felesége az alsóbb nép osztályához tartozott. Egy gazdag babyloni férfinak egy szegény sorsu nővel való házassági szerződésében az áll, hogyha a neje hűtlen lenne, kard által kell elvesznie. A babyloniaiak ama szokása — mely kétségkívül az előkelőbb osztályoknál keletkezett, — hogy a földbirtokot a nőkre irassák, onnan volt, hogy az özvegyeket megóvják a sógorok s más rokonok erőszakoskodásaitól. A kereskedelmi osztály valószínűleg azért fogadta el, hogy bukás esetén vagyonuk biztosítva legyen, a mint az ilyen átruházásokat gyakorolni látjuk napjainkban is.

Midőn a szülők leányaikat férjhez adták, gondjuk volt arra, hogy a hozomány összegét a szerződésben világosan kitegyék, s a mi mindig a nő kizárólagos tulajdona maradt; elidegeníteni nem volt szabad. Balesetek ellen is biztosították. Egy házassági szerződésben az van mondva, hogy ha a férj elvesztené szabadságát, a nő térjen vissza a szülői házhoz, az az: a házassági frigy felbomlanék.

A babylonbeliek nemcsak birtokaikra vettek fel pénzt, hanem gyermekeikre, sőt saját magukra is. S ha az illető összeget nem fizethették vissza, gyermekeik, valamint önmaguk is a kölcsönző tulajdonává lettek, ki eladhatta őket, vagy megtarthatta mint rabszolgákat. A rabszolgakereskedés egyike volt a legvirágzóbb üzleti ágaknak. A királyok a háborúból nyerték a munkás kezeket nagyszerű építményeik létesítésére; a magán személyeknek pedig venni kellett rabszolgáikat. Mikor egy leány férjhez ment: bizonyos pénzösszeget kívül egy vagy több rabszolgát is kapott hozomány fejében.

A gyermekkorukban szerzett, vagy rabszolgáktól született rabszolgákat vagy gazdáik tanították be különböző mesterségekre, vagy tanítók által részesültek magasabb műveltségben. Ez utóbbiak természetesen sokba kerültek, mivel némelyeket titkári, könyvvezetői hivatalra, másokat kőfaragásra, vagy réz- és ezüstművességre képeztek. A rabszolgakereskedőnek nagy haszna volt abból, hogy a rab-

szolgákat kiadta bérbbe, sőt azoknak a kölcsönadása egy külön üzletág volt. Biztosítás vagy felismerés végett a rabszolgák kezét némelykor a tulajdonos nevével megjegyzezték, de ez nem igen volt gyakorlatban, mivel így az eladás sok nehézséggel járt. Az ilyen formán megjegyzett rabszolga eladásánál mindig kiemelték, hogy ha az a személy, kinek neve a kezére van jegyezve, vagy a rokonok valamelyike visszakövetelné, a vételár visszafizetendő.

A rabszolgakereskedés után egyik legfontosabb üzlet volt a pénzkölcsönzés. A szerződésekből világosan ki van téve a tőke és kamat fizetés, mi ha nem történt meg, a kölcsönző végrehajtást vitt az illető birtokára. A babyloniaiak üzletnyitáskor mindig kölcsönt vettek fel vagyonaikra. Az adózási rendszer is elkerülhetetlenné tette a kölcsönvételt, különösen a földmivesekre nézve, kiknek az adót a termés betakarítása előtt kellett befizetniök, s így kénytelenek voltak a jövő termésre venni fel kölcsönt. A kamatot rendszeresen havonként kellett fizetni, a tőkét pedig részletenként, vagy a meghatározott időben. A kamat egy évre 20% volt. A hitelezők hasznát az is nagy mértékben nevelte, hogy az adót — mint az Kis-Ázsiában ma is szokásban van — terményekben fizették. A földmivesnek meg kellett venni a gabonát, mikor az ára magas volt, s az aratáskor a magáét átadni olcsó árban. E szerint a hitelező egyszersmind gabonakölcsönző is volt, s a fizetési idő rendszeren aratásra tétetett.

A kereskedők is pályájuk megkezdésekor kölcsönre szorultak. Mikor egy férfi megnősült, szokás volt házat venni saját maga és ifju neje számára. Némelykor a férfinak nem volt meg a szükséges összeg e célra, vagy az üzleti tőkére, s így aztán a neje hozományával kellett házat vennie. Ez az oka, hogy Babylonban többnyire a nők voltak háztulajdonosok.

Kovács János.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

XCIX.

THOROCZKAI ISTVÁN REVERSALISA.

Thoroczkai István, az ősrégi toroczkó-szentgyörgyi Thoroczkai-család bárói ága megalapítójának, Thoroczkai János fogarasi főkapitánynak atyja volt s e dicső multu család róm. kath. ágából vette eredetét. Atyját, ép úgy, mint egyetlenegy fiát, Jánosnak hívták, anyja csicsó-kereszturi Torma Borbála volt. Thoroczkai István, mint Dobai István „Tisztesség oszlopa“ czimű könyvében olvassuk: „Első Apafi Mihály, Nemes Erdély Országi Regens Fejedelem Intimus Consiliarussa, és a Fejedelem mellett lévő mezei lovas Hadak Generalissa,“¹⁾ később aranyosszéki főtisztnek, ill. főkapitánynak neveztetett ki; meghalt 1712-ben.²⁾ Neje Kapi Borbára volt, kapivári Kapi Györgynek Bántfy Ágnestől született, idejére nagyobb leánya, ki az ev. ref. felekezet hitelveit vallotta. Kapi György Hunyad és Közép-Szolnok vármegyéknek főispánja, dúsgazdag és hatalmas főúr volt. Kapi Györgynek három leánya maradt, a kikről Dobai István id. könyvében ezeket írja: „Az elsőt, és idejére nagyobbat, Nagyságos Kapi Borbárát vette a Toroczkó-szent Györgyi Baronatusban született Méltóságos Uri Ember, néhai ³⁾ Toroczkai István, — — — — —
— — — — — Másodikát, Nagyságos Kapi Máriát, vette Maros-Németi néh. Mélt. Gróf Gyulai Ferentz Ur ő Nagysága, hasonlóképen a fellyebb titulált Erdélyi Méltóságos Fejedelem Consiliarius, úgy Nemes Közép Szolnok Vármegyének Főispánja. ⁴⁾ — — — — A harmadikat, Nagyságos Kapi Annát, vet-

¹⁾ L. „Tisztesség Oszlopa“ írta Dobai István. A „Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat“ megbízásából kiadta König Pál (Déva, 1885.), az 5. l.

²⁾ Nehány levele a gróf Gyulay-család marosnémeti-i levéltárában őriztetik.

³⁾ Dobai könyvét 1736-ban írta, vagy legalább zárszavait ekkor szerzé.

⁴⁾ Kővári L. szerint kükküllői főispán. L. „Erdély nevezetesebb családai“ (Kolozsvártt, 1854). I. az I. k. 102. l. Gróf Gyulai Ferencz 1702-ben Udvarhelyszék főkirálybírája volt, mint gr. Kálnoki Sámuelnek egyik hozzá intézett eredeti levelének czimezéséből látom: Illustrissimo Comiti Domino Francisco Gyulai de Maros Németi Incluctae Sedis Siculicalis Udvarhely Supremo Judici Regio stb.

te Néhai Szent-Mártoni Matskási Méltóságos Ur, Matskási Bóldizsár Úr, sokszor iterált Fejedelem Intimus Consiliariussa, és Nemes Belső-Szólnok Vármegye Fő-Ispánja.“ Kapi György életét Cserei feljegyzései szerint is a dévai vár börtönében végezte be; 1838-ban a hagyomány még ismerte azt a követ, melyen a fogoly Kapi György ülni szokott.

Ezek után áttérhetünk jelen közleményem tárgyára, a Thoroczkai István által kiállított reversálisra, melyet Kapi Györgynek adott, midőn tőle leánya kezét megkérte. E reversális talán éppen az eredeti conceptus, a mely után készült maga az okmány; ez a Kapi-család feleszámú irataival együtt gondosan megőriztetett a gróf Gyulay-család ev. ref. ágának levéltárában, melyet a folyó év nyarán Kolozsvárról ide áthozattam s egyik osztályáról regestrumot készítettem. Itt következik az érdekes szöveg, mely az Erdélyben gyakorolt vallástürelemnek egyik szép tanubizonysága:

„En Thoroczkai István adom ez leveletem, Kapi Georgynek, mivel en Istennek rendeléséből, jeczeni (igy! j e g y z e n i helyett) akarom el magamnak az Kapi Georgy hajadon leányat, hogy azért csendessel lehessen elmejebennis az en tökelletes engedelmessegről (.) adván ezen leveletemt ily conditiokkal.

1. Hogy Kapi Borbálát se egy se más kigondolható alattomos és ki gondolt modókon, mostani megh ismerte eddig vallotta igaz Isteni ismereti szent való vallasaban hitiben, meg nem háborított, sem megh változásaban hitinek nem igiekezem, arra sem kenyszerittem sem kérém, (igy! k é r e m h.) sem erőltetem és sem kenyszergetóm semmi ki gondolt utakon és modókon, se maga se másók, se edes Anyja se Attyafiai sem Paterók vagy másók által, es semmi idegenseget se maga se Attyafiai se Anyja se másók által, vallasanak megh nem változásaért hozzaja nem mutatnak (talán mutatok), és semmi kenyszergetó alkalmatlanságokat, se nyughatatlan ösztökelleseket, es egieb akarmi szinek alatt való nyukhatatkottatást (igy!), el nem követek, sem kovetetek se maga se Paterók, Anyja¹⁾ és Attyafiai altalis, és azért sem kedvetlenseget, haragot mordsagot, es egieb szin . . . ekreis²⁾ nem kenyszergetóm, változására vallasanak nem igiekezem magamis.

N. 2. Hogy vallasan való Calvinista Praedikatorrt tartani nem ellenzem, és azt semmi ki gondolt mesterseges szinek alatt, nem impedialom (.) praedikatiokra Isteni szolgálatokra valamikor akarja sza-

¹⁾ Ebből az következik, hogy Kapi Borbála edes anyja Bánffy Ágnes róm. kath. volt. Kapi Györgynek Éva nevű leánytestvére, mint apáczta, a nagyszombati zárdában élt. Több levele maradt meg a gr. Gyulay levéltárban.

²⁾ Ezt a szót nem tudtam elolvasni, talán szinesesekreis, s ez eset ben szines(ke d)ésekre is volna kiegészítendő.

bad akarattya szerent, el bocsattom valahova akariá (igy!), és kedve tartya, és valamikor Istennek szolgálni akar el bocsattom, es azt se egy se mas ki gondolható utakon semmi szín es praetextus alatt, nem impedialom, se magam se mások által, es azért semmi kedvetlenséget is érte fén (igy! f e n n helyett) nem tartok, vallásának böcztelenséget (igy! b e c s ü l e t é t helyett) mindenkben oltalmaztatom, lelkiismeretiben nem haborgatom vallasan valo Papoknakis Copulalásokra haylok es ha Isten gyermekekkelis¹⁾ megh áldana Kapi Borbalat (.) maga megh ismert mostani igaz Isteni tiszteletben Calvinista vallásán valo papnak, hogy megkereszteltesse és azon maga hitiben fel nevellye, és Calvinista scholabanis²⁾ hogy szabadossan tarthassa, azon hitben nevelhesse meg engedóm semmi utakon modokon semmi ki gondolható színek és. (praetextusok alatt) sem arcealom sem impedialom (.) educatiojaból keze alól ki nem veszőm (.) se magat se gyermeket misere sem kenszergetóm, se bójtölésekre nem erőltetem (.) sőt inkább Calvinista papiait is böcsülettel látom, tartom, semmi kedvetlenséggel nem illetóm se magam se mások által, sőt vélek (igy! v é l ö k h.) eórómest conversal . . dom³⁾ és ugi alkalmaztatom mindenkben magamat hozzaik, valamint böcsületes emberhöz illik. Mindezeknek meg állasara esküszóm az elő Istenre, ki Atya Fiu es sz. lelek, szent háromsággh egy bizony eórók Isten és valaninek (igy! v a l a m i n t helyett) meg alloja leszek, az igaz Isten engemet ugi segellyen, ugi adgia idvössegem(et) és halalom orajan is ugi csendes ki mulásomat. es mind Kapi Georgi ír s — két ághon lévő Attyafiai tólem el vehessek, s — kötelessegem alól Kapi Borbalat fel szabadithassak, ezen kötesem erejével, annak felette mind Kapi Georgi és két ágon lévő maradeki Attyafiai magam saját eós jóságomból is ha ezek ellen leg kissebekibenis (igy! l e g k i s e b b i k é b e n i s h.) Impingalnek⁴⁾, két ezer vert araniakat jóságomból Exequaltathasson és annj (igy! a n n i i , a n n y i h.) erő reszt el foglaltathason, toties quoties, ha akarjak (.) magok saját erejekkélis megh vehessek es exequalhassak, mely ellen semmi ki gondolt és ez utan történhető akadaliokkal meg ne gatolathassok, melyben ha ki igiekeznekis (.) duplex poenajan maradjon, (? még) ki rekesztven ezekből minden Tervenyebeli (igy! t ö r v é n y e b e l i h.) Processust ad simplicem requisitionem (.) az Fejedelemnek is tartozanak brachiummal assistálni ezekben valo Exeutorinak (.) Azonban Kapi Borbalais és tóle leendő giermekim (.) és posteritasim (p o s t e r i t a s u n k h.) minden anyai és atyai eos, és kereset joktul ioszagoktul órókóssen úressek legienek, és enis semmi utan modon azokat illetó reszeket ne kereshessem, hancm órókóssen

¹⁾ Tehát mindkét nombeli gyermekkel.

²⁾ Aranyhaz s Bokajhoz legközelebb esett a szászvárosi ev. ref. Schola. melyet még Rákóczi György fejedelem alapított meg.

³⁾ A pontokkal jeleztem helyen az első betű k, a következő talán o.

⁴⁾ Impingere in aliquam culpam Páriz Pápai szerint a. m. „valami vétekben léledzeni“.

reszetlenek legienek, mind attyai szer . . . któl s- óket illethető reszetketis amittallyak.¹⁾

Ez kótesemnek es hitlevelennek anni ereje legien mintha az legitima el ertem volna, tartassek authentianak.“

Eddig tart az érdekes reversális, s mert csak fogalmány, névalírás nem rekeszti be; a papiros meglehetősen sárgás, a betűk egyenetlenek, — a lap első oldalán olvasható írás folyékonyabb, mint a hátulsó oldalon levő, mindkét oldalon néhány törlés is látható. A helyesírás alapelveiről leírónak gyarló fogalmai voltak. Az interpunctio és a magánhangzók jelelése hiányos és következetlen; az első hiányon ott a hol az értelem megkívánta, azzal segítettem, hogy a megkívántató pontozási jegyet zárjel közt kitettem. Az *ö, ő, ü, ű* magánhangzók felett rendszeren nem két pont vagy vonal, hanem csupán csak egy vonalka áll, *ó t* a leíró néha *eo*-val jelzi, p. o. e o s. A kezdő *j*-t *j* vagy *i* jelzi; a *gy, ny*: *gi*-nek, *ni*-nek van írva, p. o. u gi, i gi, — *cs*-t nem *ts*, hanem *cs*, *dz*-t *cz* jelenti. — A mássalhangzók kettőzése a vallás, vallásos szó kivételével szabálytalan. A hanyag mondatszerkezetnek több példáját tudnám felhozni. Latin szó aránylag nem sok fordul elő a közltem szövegben, ilyenek: Praedicator, Pater, schola, educatio, praetextus, legitima, authentia, processus, toties quoties, ad simplicem requisitionem, duplex poena, posteritas, brachium, executor, impingalni, impedialni, arcealni, assistalni, amittalni. Érdekes kifejezés: j o k t u l i o s z a g o k t u l ó r ó k ö s s e n ú r e s s e k l e g i e n e k, — továbbá reszetlen (részetlen), a. m. a kik nem részesednek, részt nem kapnak. A jelentő mód jel. i. e. számában az első személy végzetének magánhangzója *e* helyett néhányszor *ó (ö)*, p. o. illetóm, k é r ó m.

Közli Gr. KUCX GÉZA.

¹⁾ Tehát a mondott esetben a gyermekek s anyjuk se Kapi György se neje után ne örökölhessenek. Ennyire szigorú a közltem hitlivel.

C.

A MUSNAI REFORMÁTUSOK ÉS UNITÁRIUSOK VERSENGÉSE TÖRTÉNETÉHEZ. 9)

1647. november 23.

Georgius Rákóczy junior Dei gratia Princeps etc.

Generose fidelis nobis dilecte Salutem et gratiam nostram.

Az székely musnaiaknak minemű contractusok volt templom-építése felől elhittük kegyelmednek is lehet értésére, kit az unitaria religión lévők az magok részéről nem praestálván, az más fél az mi kegyelmes urunkot ő nagyságát megtalálta, kívánván az contractus violatiójának exequentióját; kiről ő nagysága nekünk paroncsolt, hogy bizonyos személyeket rendelnénk annak az dolognak eligazítására; kire képest kegyelmedet is Rédai János, Dániel Ferencz, Kálnoki István és segesvári substitutus polgármester hiveinkkel együtt ad diem 15 proximi affuturi mensis decembris rendeltük annak végben vitelire; azért kegyelmed a megirt napon együtt lévén több megnevezett hiveinkkel Székely Musnán a contractus dolgát Isten és az közönséges igazságnak kívánsága szerént igazétsa el kegyelmedet. Cui de coetero gratia propensi man. Datum in curia Nostra Nagyfalu die 23. Novembris Anno Domini 1647.

Georgius Rákóczy. m. p. a.

Külczim: Generoso Georgio Lazar de Gyalakuta etc. Fidelis nobis dilecto.

(Eredetije a gróf Lázár-család megyesfalvi levéltárában.)

Közli SZILÁGYI SÁNDOR.

9) Az idevonatkozólag megjelent többi adatokat lásd Ker. Magvető XIX. köt. 94-97. l. Szerk.

XIII. ZSOLTÁR.

Meddig felejtesz mindenestől,
Meddig felejtesz engemet?!
Uram! arczodnak áldott sugarát
Meglátnom már nem engeded?
Lelkem gyötrelmét, szívkeservem,
Hát napról-napra hordozom?
En ellenségim diadalmát
Magasztalod bukásomon?

Nézz rám Uram! Hallgass meg engem!
Világosítsd meg szemeim;
Ne hagyj lehunyni még halálra:
Ne hagyj örülni ellenim . . .
Háborgatóim, oh, ne engedj,
Hogy diadalmat üljenek . . .
Ne mondhassák elbizakodva
„Győztünk, legyőztünk tégedet!”

Jóvoltodban van bizodalمام,
Szivem te benned vigadoz.
Uram! elcsüggedt gyermeknek:
Te megmutatod vigaszod . . .
Meggondolom a hárfa hurját,
Ajkam ihletve felnyitom,
S az Ur jóvoltát és kegyelmét
Új énekkel magasztalom!

RÉDIGER GÉZA.

AZ UNITARIUSOK TEMPLOMÁBAN.

E templomot jól ismerem.
Husz év előtt itt zsenge korban
Gyakorta csengett ajkimon:
„Te benned bizunk” — s mosolyogtam.

Oszloptalan boltivrről itt
Elgondolám: „Mi tartja?” „Furcsa.”
„Ha most bedül.” S nem gondolék
A mérhetetlen kék azurra.

Atyám! te láttad szivemet.
Megtört alak, eltelve hittel,
Husz év után jövök megint
Te benned bizni könnyeimmel.

Kolozsvár, 1886. jan. 17.

JÉKEI ALADÁR.

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISTERNEK A KÖZOKTATÁS 1883-4-İK ÉVI ÁLLAPOTÁRÓL SZÓLÓ JELENTÉSE.

Örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy Magyarországnak a fennebb jelzett tekintetben való állapotát vázoljuk. A jelentés, nevezetesen az első, a népoktatással foglalkozó része, a közoktatás intézményének s az ebben működő erőknek viszonyait a statistica kérelhetetlen nyíltságával tünteti föl, nem kerülvén el azt sem, hogy néha — ha czéljának megfelel — szavainak s százalékjainak delphi-i oraculumszerű nyíltságot ne adjon. Az erre s egyáltalán a részletekre vonatkozó megjegyzéseinket ezek tárgyalásánál tesszük meg.

I. Né p o k t a t á s ü g y.

A mostani jelentés szép eredményt mutat, ha nem is az iskolák pusztá számát, (noha ebben is jó az eredmény) hanem az azok színvonalának emelésére, a tanerők helyzetének javítására czélzott törekvést tekintve. A jelentések szerkesztésének rendje szerint, az idén, az 1869. és 1881. évi eredmények vannak az 1883/4. évivel szembeállítva. Az első adatok azt tüntetik fel, hogy mily arányban feleltek meg hazánk tankötelesei kötelezettségüknek.

1869-ben	2.284,741	közül	1.152,115:	50%
1881-ben	2.119,707		1.656,337:	78%
1884-ben	2.276,917		1.800,731:	79%

Mint látjuk, a gyarapodással meg lehetünk elégedve, mert ha lassan is, de biztosan történik. A jelentés a 69-ki állapotot a mostaninál valamivel jobbnak tartja, a mennyiben a tankötelesek számának a valószínűnél nagyobb voltát az akkor még hiányos összeírásnak tudja be.

A részletek közül a következőket adjuk. Az unitáriusok 9030 tankötelese közül tényleg iskolába járt 7106, s így 78.69 % -val közepes eredményt mutatnak. Ez azonban az unitárius egyházat nem mint iskola fenntartót, hanem mint erkölcsi testület érdekelheti, mióta önálló felekezeti püspökökre való törekvését részben feladta, s azokat községi iskolákba beolvasdani engedte.¹⁾ Az unitárius tanítás többi ügyeire vonatkozó adatokat később. A mi a nyelvet illeti, ki-

¹⁾ Ez minket, akármilyen szempontból vesszük, közelről kell hogy érdekeljen. Éppen azért nem tehetjük, hogy fel ne hívjuk rá lelkészársaink figyelmét. Hogy a tényleg iskolába járókra nézve 78,69% az eredmény, abban ugyan lehet a hibás összeírásnak is része, de e szám mégis megközelítőleg csak tényt fejez ki és az kielégítőnek nem vehető. Használjunk fel azért minden rendelkezésünkre álló eszközt arra nézve, hogy tanköteleseink iskolába járjanak, hogy a statistika hozzon e tekintetben is a lehető legkedvezőbb eredményt reánk nézve, mint, a mit örömmel láttunk, hozott a gymnasiumokról való kimutatásban, az unitáriusok azok közt foglalván ott helyet, kik számarányukhoz képest legtöbb tanulót küldenek a középiskolákba.

Szerk.

derül, hogy a legszorgalmasabb tankötelesek a németek, tótok stb., leghátrább állnak a románok. A mit még a tankötelesekről elmondani érdemesnek tartunk, azok egyike az, mi az iskola-mulasztásról szól. A különféle iskolai hatóságoktól a ministeriumhoz beterjesztett adatok nyomán az 1.800,731 iskolázó közül 1.020,995 mulasztott, mindenik átlagosan 18 félnapot. Hol a legszegényebb sorsu gyermekeknek a munkaviszonyok folytán történt kivonása forog szóban, ott inkább helye van az elnézésnek; hol azonban a szülők hanyagsága, vagy az iskolai hatóság erélytelensége az ok, noha büntetésre csak az első esetben számíthatunk, ez méltó helyen köszönt be. Beköszöntött pedig ugy k. b. 40.000 frtnyi összeg képében, mely különböző jótékony tanc élokra fordított. Különös az a körülmény, hogy az iskolából kilépett 200,299 gyermek közül most is akadt 9915, azaz 5%, kik csak olvasni tudtak. Ez mindenesetre az iskolákban alkalmazott tanítóknak vagy mennyiségében vagy minőségében gyökerezik.

A következő rész az iskolák mennyiségével foglalkozik. A községek s iskolák száma, szembeállítva 1869-ben 12757 : 13798 ; 1881-ben 12726 : 15922 ; 1884-ben pedig 12692 : 16205 iskolához. Azaz a polgári községek nagyon csekély ingadozása mellett az iskolák számának tetemes növekvése áll, 1869 óta 17%. Eloszlásuk következő volt: Helybeli iskolát tartott 1869-ben 10187, a közokt. törvény 46. §-ától megengedett módon egy vagy több községgel egyesülve tartott iskolát 972 község, teljesen iskolátlan volt 1598.

1881-ben helybeli iskola 10681, közös iskola 1808 az iskola teljes hiánya 237 községben találtatott.

Ez évben helybeli iskola fentartatott 10623, közös 1764 községben, míg a teljesen iskola nélküli községek száma 305-re rug.

S most következik egy passus, melynek értelmét legalább mi nem bírjuk megérteni. „Ezen bizonyos neme az állandóságnak az újabb nyilvántartás alapján keletkezett s az adatok teljes megbízhatóságát igazolják, s arra mutat, hogy hazánk iskolai közigazgatásában helyesebb irányú haladás keletkezett.“

Mi a következőket észleltük. 1869-ben a községek 79.85%-ja, 1881-ben 83.93%-ja, 1882-ben 83.78%-ja, 1883-ban 83.76%-ja, 1884-ben 83.71%-ja birt helyi iskolával. Biz' ez 1881 óta — ha kevés is — de hanyatlás, s így az idézett állítás második felével egyet nem érthetünk; mit ér most már az adatok megbízhatósága, ha e megbízható adatok halványodó eredményt mutatnak?! Legfeljebb nem vagyunk önámításban: a különben jó eredményekről szóló jelentésnek ez a pontja bizony kedvezőtlen.

Karöltve járt ezzel az iskola felett nem rendelkező községek számának 1881. óta 237-ről 305-re szaporodása, mi feltűnést keltő jelenség. Nem is igen fessegeti e dolgot tovább, mert így csak a figyelmes észlelőnek tűnik fel az a súlyosbító körülmény, hogy az iskolátlan községek száma maguk a községek számának csökkenése mellett történt. Míg 1881-ben e szegényes községek száma 1.86%₀ addig 1884-ben 2.42%₀ volt. De ez legalább közvetlenül nem a kor-

mány hibája, hanem azoké a — többnyire oláh — falvacskáké, melyek sem az iskolatartásban, sem ennek nyilvántartásában a kellő lelkiismeretességet nem fejtik ki, nem azért, mert az oktatásügy horderejét felfogni nem tudják.

Magyarország e 12327 községében talált iskolák között jellegre nézve felekezeti 13651 (unitárius 56), községi 1844, állami 503, egyeleti s magán 207. Az állami iskolák mind 1869 óta keletkeztek, a községi iskolák száma 1365, a felekezetié 332-vel szaporodott. Ez utóbbi azért olyan kicsiny, mert gyarapodásuk csak 1881-ig tartott, azóta csökkentek. Egyházunk fennebb érintettük eljárása szerint a jelenlegi 56 iskola körülbelül fele a 69-ki 103-nak. Ez esztendőben (1884) megszűnt 8, keletkezett 3 unitárius iskola.

Az iskolák fokozata s jellege. A népoktatási törvény létrejöttékor a népnevelés csupán elemi iskolákra szorítkozott. Az azóta való fejlődést legjobban az eredeti táblázat mutatja:

	elemi	felső nép	polg.
1869-ben	13,798	—	—
1881-ben .	15,734	78	110
1884-ben	15,993	76	136

Megjegyezzük, hogy az unitáriusok másféle népiskolát, mint elemi, nem tartottak. Továbbá a polgári iskolákra vonatkozólag, hogy szabályszerű 6 osztályu kevés (20) van, a többi még a fejlődés stádiumában.

Ifjúságunknak nem szerint való külön oktatására nézve azt az eredményt látjuk, hogy a vegyes iskolák száma évről-évre csökken. Az unitárius 56 iskola közül ellenben 51 vegyes.

„Nagy általánosságban megemlíthetem mindenekelőtt, hogy az 1884. évben folytatott a taneszközök, tankönyvek és egyéb iskolai segédszerek előállítására, melynek segítségével lehetővé válhatik az, hogy az iskolák, illetve a tanítók és tanulók olcsó árakon jussanak mindazok birtokába, melyekkel a nevelés és oktatás sikere előmozdítható.“ A jelentésnek ez a passusa, továbbá az, hogy 12757 frt. értékű taneszköz osztatott ki, aztán az idén is megtartott magyar nyelvű póttaanfolyamok, a gazdaság okszerűbb módot igénylő specialis ágaira szervezett vándortanítószágok, a tanítók, tanulók s így az oktatás kulturájának emelésére alkalmazott sikeres törekvések. Ugyanitt említendő még a közel 400,000 kötet fölött rendelkező 6315 iskolai könyvtár is.

A mi különösen a magyar nyelvű póttaanfolyamot szükségessé teszi, azaz, hogy a tanítók közül magyar anyanyelvű volt 19121, beszélt 938, keveset tudott 1857, nem birta a nyelvet 1242, a mi 14%₀. Ez utóbbiak számának csökkenése igen kedvező arányban történt, s a hála érte a ministert illeti. A még meglévő bajon pedig — dicsérettel kell kiemelnünk — sokszor magyar tanító hiányában magyar pap segített. Az iskolák anyanyelvénél örövendetes: a mi kevés unitárius iskolánk van, az mind magyar.

A felsőbb népiskolák közül kiemelendők az állami felsőbb leányiskolák, Trefort miniszter gondtal őrzött ültetvényei. Ezek kényelmes ellátásban részesülnek, s az intelligens középosztály lánykáiak adnak általánosan műveltséget. Közülök néhány, mint a budapesti szép virágzásnak indult.

A tanulók s iskolák számával szoros kapcsolatban áll a harmadik tényező, a tanítók ügye. Számra nézve az 1869. év 17792 tanítójával szemben az 1884. év 23158 tanítója áll, mi e 15 évi különbségben úgy 360 évenkénti szaporodást jelent. Egy iskolára átlag esett 143 tanító, s egy tanítóra 98 gyermek. Legtöbb tanítót foglalkoztattak a róm. kath. a községi, azután a helv. hitf. iskolák stb. Minden 1000 közül 3 unitárius iskolabeli volt, kiknek összes száma az 52 iskolában 62.

A tanítók között az oklevél mindinkább tulnyomó lesz, nagyon fogyván már azoknak a tanítóknak száma, kiket a törvény mivel már azelőtt is alkalmazásban voltak, állásukban oklevél nélkül is meghagyni rendelt, de erre legkevesebb súlyt majdnem az unitáriusok fektetnek. Látjuk azt is, hogy nálunk 19 u. n. lelkész-tanító volt.

A tanítók és tanítónők közötti arány a tanítónők számának növekedését mutatja, számuk 2571 levén, mi azt jelenti, hogy minden 1000 tanító közül 888 férfi és 111 nő. Így a tanítónők társadalmi állásukban mindinkább erősödnek.

A tanítókra vonatkozó utolsó mondani való nyugdíj ellátásukat illeti. E tekintetben elég szép az eredmény. Míg 1875-ben, alakulása esztendejében 41% volt a tanítók s óvok közül ez intézet tagja, addig most a tanítók számának tartalmas szaporulatával versenyt tartva az intézet tagjainak száma mégis 55%. Ez eredményt nagyobbá teszi még az is, hogy az alakuláskor a tanítók nagy része nem mutatott hajlamot a belépésre, s akkor még — nem mint az azóta kinevezettek — erre kényszeríthetők nem voltak. A jogosult kiérdemültek, özvegyek, árvák stb. összesen majdnem 120,000 forintot húztak.

Az iskolák fenntartási költségei néli látjuk, hogy míg 1869-ben 3,760,000 addig 1881-ben 10,650,000 és 1884-ben 12,900,000 forintba kerültek az összes iskolák különféle fenntartóknak. Igen érdekes, hogy Magyarország a 16205 iskola fenntartását a 90,971,721 forint állami egyenes adó 14 perczentje arányában eszközölte.

A mi még a tanítók előbb tárgyalt ügyével szoros kapcsolatban áll, az ezeknek kuttforrása: a tanítóképzők. Ezek száma 70 volt, közülök kizárólag tanítóképző 24, míg a többi szerves egyesületben állott vagy valamely középiskolával, vagy hittani intézettel. 16 nőtanítókat, egy pedig vegyesen képzett. Az évet 2641 tanító s 991 tanítónőjelölt végezte. Az utolsó évfolyam után, melynek a még nem mindenütt életbe léptetett IV. évfolyamnak kellene lenni, 311 tanítói, 376 tanítónői oklevelet adott ki 64 képezde. Ez tekintve, hogy a normális szükséglet évenként átlag 1000—1100 tanító, a szükségnek teljesen helyes arányban felel meg. Mit azoknak is jó lenne

tudtul adni, kik nagy előszeretettel emlegetik a nőtanítóképzőket mint a proletárizmust terjesztő tényezőket.

A tanári személyzet, valamint a helyiségek jó lábon állottak, csak az e intézetekben oly annyira fontos torna helyiségek nem felelnek meg a kívánalomnak. Egyike a legkellemetlenebb tényeknek az, hogy Magyarországon akad még pár olyan tanítóképző, mely nem magyarul tanít (szász, szerb, oláh.)

Végül az óvintézetek rovataihoz értünk, melynek óvít az orsz. kisdéavást terjesztő, s másodsorban a szerényebb Fröbel-egylet nevei. Az eredmény tán valamennyi tanintézet közül ennél áll legrosszabbul. Mert 1881 óta 309-ről csak 364-re szaporodott, mi 12692 községgel szemben elenyészőleg csekély. Pedig mily könnyű lenne ott, hol némi iskola helyiség van, legalább a nyári szünet alatt egy egyszerű dajka felügyelete mellett egy kezdetleges óvintézetet állítani. De a folyó évben már — mint halljuk — javul a helyzet, s a kormány is ministeri biztosával egyre propagandát csinál az ügynek.

A jelentés legutoljára a taneszközök előállításáról szól, mi a mellett, hogy jutányos eladást és ajándékozást (ez évben 12757 frt. ért.) eszközöl, még a bőségsben levő magyar mechanikai iparágat is éleszgeti.

Ezek a népnevelési jelentés adatai. Ha a figyelmet tőlük nem resteltük, ugy a rideg számok kalauzolásával azon meleg, felemelő öntudatra jutottunk, hogy kulturánk, — ha mutat is itt-ott hiányokat — jóakaratu őrzők kezébe vagon letéve.*)

B. GYULA.

*) A felsőbb iskolákról a jövő füzetben.

EGY SZÁZ FORINTNYI TEMPLOM-ALAP TÖRTÉNETE.

I.

BUDAPEST, 1886. JAN. 8.

Ezelőtt másfél évvel — tán kettővel is — kebli egyháztanácsi végzés következtében én is átvettem budapesti egyházunk leendő templom-építési alapjának létesítésére tervezett egy könyvecskét a végre, hogy jóembereimet s barátaimat, mikor én is érkezem, őket is föltalálom, megkeresve, az istenes és magyar nemzeti célra adakozásra kérjem fel. A könyv czime megmondja rendeltetését: „*Gyűjtő könyvecske a budapesti unitárius templom-alap javára befolyó kegyes adományokról . . . 30 szám*, (latinul van írva: *Nro*, de én azt rossznak tartom, mert nem magyar kifejezési alak, s úgy írom ide, a mint magyarnak kötelessége). Gyűjtés végett kiadatott *J a k a b E l e k* urnak, (itt is van elől egy üres czim, a mit sohasem szerettem, másokban is sokszor megróttam, tehát magam irván magamról, elhagytam.) mint főgyűjtőnek és megbizottjának, mit az egyházközség pecsété igazol. Itt, jobbról, a rányomott kék festékű pecsét: *U n i t á r i u s E g y h á z k ö z s é g B u d a p e s t e n*. Az első lapon belől: „*Megbizások*“, a 2-ik lap első fele üres, belső felén ez áll: *Értesítő*.

Az adományozott összegnek megfelelő szelvények leszakittatván, nyugta gyanánt az adakozónak átadandók.

A belső féllap megfelelő hasábjára az adakozó neve felírandó; de ez az adakozó kívánatára el is maradhat.

Az adományok a főgyűjtő által, a könyv számának megjelölése mellett, havonként postautalvánnyal *Végh József* egyházi pénztárnokhoz (Budapest, I. kerület, vár, uri-utca 24. sz. I. emelet) küldendők be és általa nyilvánosan is (értetik a „*Keresztény Magvető*“ czimű unitárius havi egyházi irat) nyugtázatni fognak.

Az utolsó pénzküldeménynel egyidejűleg a *Gyűjtő* könyvet, a netán megmaradó (ki nem szakított) szelvényekkel együtt ugyancsak a fennevezett pénztárnoknak kérjük elküldeni.

Ezután van 100 32-ed rétű kis levél, mindenike egy osztrák-magyar értékű forintot képvisel; egyik lapján öt vonal, 10 és 20 krajczárt tevő adakozásra osztva és be is vágva, melyek együtt egy levelen 1 forintot tesznek, középen sűrűn átluggasztva az egész levél összefügg, s kiki beírván elébb nevét 10 vagy 20 krajczáros egy vagy több szelvényre, azt, vagy ha egy egész levelet átvesz, átírja

az egész oldalra terjedőleg, s az egészet kiszakítva, magához veszi; a szelvény az adakozók, a könyvecske hiányzó levél-része az egyházat biztosítja visszaélés ellen.

Czélszerű, okos találmány; Székely Ferencz m. kir. főállamügyészi helyettes gondolata és indítványa, a ki e tekintetben egész egyházunkban első helyen áll buzgóság és elért siker tekintetében. A mint értesültem, már 11 darab könyvet gyűjtött tele, tehát a templomépítésre a legnagyobb összeget (1100 frtot) maig az ő lelkes igyekezetének s erélyes fáradozásának köszönhetjük. Különbösen is ez a férfi mindnyájunk tiszteletét érdemli. A nagy értékű felséges templomhely megnyerésére, kimérésére, formászerű hivatalos átadására ő munkálkodott legtöbbet. Az építendő templom tervét és rajzát, az egyházközség felkérésére, mérsékelt munkadíjért ő készítette el, később átalakíttatta, szóval: budapesti egyházunk érdekét mindenben ritka készséggel és tapintattal s látható sikerrel mozditja elé. Az isteni tiszteletről ritkán marad el, énekes könyv kezében s igaz vallásos komolyság férfias arczán; pedig hivatali állása magas és munkás erejére rendkívül nagy szükség van ott is. Mennyire ment volna eddig templom-ügyünk, ha azok, kiknek ezért tenni és áldozni köteleességök, mind ily buzgón teljesítik vala azt! De van olyan, a kit nem érdekel pap, templom, egyház. Egyik felje sem megy, a másik hivatalával, a harmadik privát ügyeivel, a negyedik a templomozási hely távolságával s a gyűjtés nehézségeivel menti magát. Menti, de ki nem menti. Közöny az oka ennek s közérzés- és közszellemhiány. Székely Ferencz példáján okulhatnánk s javulhatnánk mindnyájan!

Ez érdemlett megrovás alá magamat is beleértem. De most örvendek, hogy kissé megjobbitottam magamat s egy könyvecske-m száz forintjával nyilvánosan beszámolhatok.

Nagy dolog volt nekem időt juttatnom arra, hogy ahoz a 97 adakozóhoz el is jussak, otthon is találjam. Volt olyan, a kit 4—5-ször kerestem, volt oly napom, hogy alig kaptam 2—3 forintot. Pedig Buda és Pest sok mértföldet tevő területen fekszik. És néha egy postaállomást jártam meg 50 krért vagy 1—2 forintért, most, mikor egy igénytelen munkám nappalomat, éjjemet, minden testi erőmet s legjobb lelki képességeimet kívánja meg. De ha későn is, megtettem, mert közügy, s szolgálni azt becsületbenjárónak tartom. Szégyenlettem volna a buzgók sorából kimaradni.

Megvallom, hogy sok gyönyört okozott fáradságos vállalatom. Igen, vállalat, még pedig kockázattal járó vállalat volt, a mibe kezdtem; mert csaknem egy év múlva kezdhettem hozzá a gyűjtéshez, mikor már mások elszedték előlem az adakozásokat. Hánytól hallottam: Sajnálom, uram, de már adtam ennek meg ennek! Mások előmutatták szelvényeiket. Némelyek másféle czélra gyűjtő könyveiket ajánlták föl vízontaláírásra. Természetesen alá kellett írnom, hogy ők is irjanak nekem. Izgattam az unitarismus mellett; elbeszéltem, mily hajban vagyunk, hogy nincs templomunk, mily költséges dolog, hogy minden templomozáskor a helyért 10 forintot, télen

fütésért három frtot, az énekeseknek 5 forintot kell fizetnünk; elmondottam, hogy mi unitáriusok mind magyarok vagyunk, egy hiv nemzeti érzelmű egyházzal akarjuk szaporítani a főváros sok nem-magyarral tarkított népességét; fölfejtettem, hogy mi elszakadtunk a kis Erdélytől, hitrokoninktól és testvérinktől, s most oltárt akarunk emelni az egyetlen egy Istennek a magyar műveltség királyi székvárosában, osztozni kívánunk a nemzet azon nemes, nagy és jogos küzdelmében, hogy a magyar államot a második évezred alatt végkép megszilárdítsa. Felemlítettem kis számunkat s a félelmet, hogyha nem tudunk építeni, a telket veszíthetjük el, mert öt év alatti fölépítéshez van kötve a nemes város nagylelkű adománya. És még sok más érvet is használtam. Nekünk jogunk van — mondám nem egy helyen — a hitfelekezetek gyámolításához; mert az unitárius minden nemzetiségűt és hitűt segít, a ki hozzá folyamodik. Hozzám például rendszeren eljönnek az irgalmas szerzet perselyhordozói, s én nem tagadom meg a tehetségemhez képesti segílyt. Eljönnek kéregető apácák, a kiknek szintén juttatok kevesemből. Mig Kolozsvárratt laktam, évről-évre fölkerestek az eperjesi kéregető diákok, üres kézzel el nem eresztettem egyszer is. És még más módon is igyekeztem megnyerni, a kiket fölkerestem. Csak egy hatost, vagy nagy uraknál egy forintot kértem, pedig tudtam, hogy tizet adhatnának. De számba vettem, hogy 4—5 hatost és egy forintot könnyebben adhattak. Adtak is, köszönettel ismerem el, hogy egész gyűjtésem ideje alatt csak három tagadta meg kérésemet. Egyik azt mondotta: „Bocsásson meg ön, de én semmi effélére nem adok. Imádkozzanak a papok másokért, én magam vagyok magam papja.“ Nem írom le, mit jegyeztem meg rá. De megemlítem az esetet, hogy lássék: milyen kinövései vannak a műveltségnek. A másik azzal tért ki kérésem elől: „hogy a terményeknek nincsen ára, nem tudja szükségait fedezni. Majd tán januárban vagy februárban adhat, keressem fel akkor...“ Miniszteri tanácsos, nagybirtokos ember. Csak a nemrég alakult Pallas című könyvkiadó társulatban számos részvénye s nagy osztaléka van. Elmegyek-e még egyszer hozzá, nem tudom. A harmadik azzal mentette a nem-adhatást, mutatva nekem az épületrajzokat és terveket is, hogy ekkleziái rendkívül romlottak, azoknak kell hogy most egyszerre három templomot építtessen. „Nézze igazgató ur — mondá nyájasan — ez a költségvetés 30.000, az a másik 35.000, a harmadik 20.000 forintomat viszi el. Meg kell csináltatnom, mert esekednek érette hiveim. Ugyebár, ugy látja ön is?!“ „Valóban ugy van — mondám én — de magasságod végbevihetné ez igazán magasztos szándékát akkor is, ha a fővárosi unitárius templomra adna bár csak egy forintot! Csak egyet kérek, s azzal előmutattam könyvecskémet, leginkább a példaadásért, hogy nevével dicsekedhessem.“

„Ne vegye rossz néven igazgató ur — viszonzá a magas állásu ur — lássa, keveset nem adhatok állásom, sokat nem imént közzölt nagy kiadásaim miatt.“

„Szabad-e koczkáztatnom tiszteletteljesen még egy észrevételt? — kérdém. „Szívesen meghallgatom“ — lón a viszonzás.

„Krisztus urunk azt tanította: Arról ismerlek meg, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek. Hogyan folyamodom én az izraelitához, ha ily fényes ész és jóltevő lélek a mi keresztényügyünket nem segítik?“

Bármily szelíd volt e szó, láthatólag kellemetlen volt hatása.

„Bocsánat, hogy a kívánságnak a mondott ok miatt eleget nem tehetek“ — ez volt, kézszorítás és a búcsuzás szava utolsó szónk. Ez a harmadik megtagadás emlékezetes lesz előttem. Nem pirulok érette, de kis ekkleziánkat sajnáltam, s az unitarizmus iránti ragaszkodásom erősebbé lett, mint volt valaha! Felfogadtam, hogy fokozott buzgósággal gyűjtök a más vallások közügyeit szívesen viselem, s tettekkel fogom ezután is bebizonyítani, hogy bár az otrombaság Krisztus tagadónak, Ariánusnak mondja az unitáriust: az igaz emberszeretetet, a másokkal jóltétel erényét, a közügyek iránti érdeklődést egy vallás sem fejtí ki a szívből úgy, mint az unitárius hitvallás. Tudom, ezt teszik hitsorsosim is, hogy meglássék, hogy mi Krisztust sok másoknál inkább tiszteljük s tanításait inkább követjük, mint a kik keresztet állítanak szenvedései ábrázolására, de szeretet-parancsait nem követik, s a szükség keresztjét hordozókon szívök nem indul meg.

Kellemes tapasztalásaim egyike volt az unitarizmus iránti rokonszenv sokfelőli nyilvánulása. Szép vallás ez, — mondák — igazán a józan ész vallása, mely halad a tudomány és az emberiség fejlődésével s értelemmel emelkedésével. Ne higgyék az urak. — mondá egy fölvilágosult r. katholikusként — hogy mi mind hinnők azokat a dolgokat, a melyeket másfélszer év előtt dogmákká avatott az akkori idők szelleme és korlátoltsága. Tudunk mi is gondolkozni s főképen a vallás erkölcsi oldalára helyezünk súlyt.

Egyszerű és szép vallás ez a ti vallástok, — mondá egy ágostai hitvallású tudós — szeretem tisztán, józan tanait s cziczoma nélküli szertartásait. Miért nem fejezitek ki nyilvánosan is? — kérdém. — Azért, mert akkor megszűnnénk lutheránusok lenni, ahhoz pedig a nép ép úgy ragaszkodik, mint a tietek Dávid Ferencz eszményes vallásához.

Egy kedves református barátommal is érdekes szóváltásom volt. Kérdezém: Nem ad nekem a pesti unitárius templomra egy forintot? — Kettőt adok, barátom. Hogyne adnék, mikor engem képviselővé egy unitárius kitűnő pap 90 szavazata tett. Jeles egy ember ez az . . . i pap! A félvilág kincsét ígérték neki, hogy tölem elvonják, de nem sikerült. Eszes, erős akaratú ember. Tettem ekkleziájának már egy kis alapítványt, de még teszek. Jóféle nép az az unitárius, barátom! Még majd a pesti templomokra én is gyűjtök.

Midőn kissé bele melegedtünk a beszédbe, kérdé barátom: Ugyan miért nem lesztek ti unitáriusok kálvinistává, mily kevés a különbség közöttünk?! — Azért, — felelék én — mert nem akarunk a fejlődés útján visszamenni. Legyetek ti unitáriusokká, ez előhaladás lesz. Lásd, tudomány, művészet, ipar, hadászat, minden, az

egész világ halad, semmi sem áll, csak a ti vallástok és a katholicismus. Kiséreljük meg az egyesülést.

Barátom elmosolyodott. -- Nem vagytok ti tévedésben vallástok értéke s missiója felől, te barátom? Ti vagytok, a kik alapítókat is elhagytátok, 1579-től fogva folyton távoztok Dávid Ferencztől, ti mentek igazán visszafelé. Most már látom, hogy fordulat van nálatok. De mikor tisztul meg elöttetek a helyzet?

Én megjegyzém, hogy e visszamenés oka főleg I. Rákóczy fejedelem 1638-ki deési gyűlése, de ezt hagyjuk. Mondám tovább, hogy az én értemre még egyszer Ugron István azt az egyesülési kérdést intézte volt egy unitáriushoz és ép azt felelte, a mit most én; félszázad telik el azóta nemsokára, feledésbe megy a mi beszédünk is, s ti és mi nem emelkedve az elvek és tisztultabb vallás és szellem magasb körébe, maradunk alant, a rideg gyakorlat és anyagi érdekvédelem terén, meltengetve magát s szívatgatva tüzét mindenik a maga húsos fazakainak.

Érdekes beszélgetésem volt Jelencsik Vincze tábornokkal, a kivel fölelevenítettük a régi honvédelet sok kedves álmait, a mik nem valósultak meg, vagy csak félig-meddig lettek olyanokká, a mint mi hittük. Mikor kérdeztem tőle: ad e nekem unitárius templomra egy forintot? Villogott a szeme s felpattanva ülőhelyéről: hogyné adnék az én honvéd bajtársamnak? miféle gondolat az? Kettőt adok és segédemet is felkérem, hogy irodámban elhordozza a kiskönyvet. Nem vagyunk mi oly Reglement-rágó katonák, hogy ne tudjuk, mi az az unitárius vallás, s mi a hivatása templomának a fővárosban. Igen is tudjuk, s ennek bizonyításaul ime ez az egyik flores az enyim, másik a feleségemé, adjutánsom is majd megteszi a magáét. S valóban, ha jól emlékszem, 5--6 forint gyűlt a derék magyar tábornok irodájában. Cserhalmay vezérőrnagy szintén egész lelkesedéssel adott rá, Benkő Rezső ezredes — ma tábornok — szintén. Adtam én már egy helyre, igazgató ur — szóla hozzám — de hogy kosarat ne kapjon, önnek is adok szívesen, kevésből keveset, jegyzé meg tréfásan.

Feltűnő az, hogy dr. Pap Samu, a kit bölcsészeti műveltsége rendkívül magasra emelt, kérésemre, előzékenyül tiz szelvényt vett át. Megemlékezett édes anyjára, meg neje második anyjára, Kriza püspöknére és sok unitárius jóakarójára s barátjára, a kikkel egy közügyet előmozdítani örömének tartja. Engemet úgy is sok kedves viszony fűz az unitáriusokhoz — mondá — szívesen adom e csekélységet.

Mikor már gyűjtőivemen magas állásu állam-és kormányférfiak jeles tudósok, írók, tanárok, közművelődési intézeteink előkelő férfiai tekintélyes számban voltak bejegyezve, ki akartam egészíteni könyvemet s örömet művészi jelesek neveivel. Látogatást tettem Kolozsvár kegyenczénél, özvegy Szerdahelyi Kálmánné, született Prielle Cornelia urnónél, s ő nemcsak aláírt, de kérésemre szíves volt művész barátai s barátnéi előtt is könyvecskémet bemutatni, oly fényes eredménynyel, a miről nem is álmodtam. Mind a huszonöt iratlan lapot elvették, nekem, vén gyermeknek, olyan vig karácsonyt csinál-

va, mint csinál kis gyerekeknek a karácsonyfa. Megköszöntem akkor, s megköszönöm most nyilvánosan a közkedvességben élő népszerű művésznőnek és összes társainak nemes érdeklődését az általam oly fontosnak jelzett s rokonszenveikbe ajánlott ügy iránt. Ifjuságom óta lelkesültem a magyar színművészet férfi és nő képviselői iránt. Mint egyszerű író tettem érdekökben tollammal, a mit lehetett, jól esik, hogy tiszteletemet irántok átalában, mint a magyar nemzeti műveltségnek e földön meggyökereztetői s elterjesztői iránt kifejezhetem. Könyvecskémmel beszámoltam ma, de magát a könyvet, mint kedves történelmi emléket, sőt rám nézve ereklyét, elteszem gyűjteményembe. El van ugyan az tépve-nyűve, mint a Vörösmarty Vén czigánya nyirettyűje, a táblák összetördelve, az elsőnek fele elveszett, mintha valahol csatában lett volna; pedig egyebet nem tettem, mint vagy két évig téli, nyári kabátom zsebében hordoztam, fiókba zártam, író asztalomon hevertettem, barátainnak gyűjtés végett hetekig, sőt hónapokig is kézről-kézre adtam, postán ide-amoda elküldöztem, szóval: bizony egy kissé elviselődött, megrongyollott; de tartalma, a sok kitünő hazafi és honleány, a kiknek aláírásában én vagy személyem, vagy az ügy iránti rokonszevu látható bizonyítékát birom, kedves fog lenni előttem mindörökké. Fogadják egyenként és összesen szívem őszinte háliját érte.

Van nekem még két két gyűjtő-könyvecském: az egyik egy magas állásu egyházi férfinál, több hónap, sőt tán egy év óta. a másik szintén igen magas helyen. Remélem, hogy mindkét helyről ugy érkeznek vissza, hogy örömöm telik benne. A mikor Isten mindkettő betöltésére rá segít — a mi csak egy nagy ígéretem rövid időn reménlett teljesítése után lehet — el fogom mondani annak is a történetét. Kivált egyiké összefügg a közlésemben érintett üres kosaraim egyikével.

JAKAB ÉLEK.

PÁRISI LEVÉL.

Páris, január, 1886.

1885. év. — A „Némi pap“ Renan urtól. — A XVI. száz történelmi nagy jele-
netei Tortorel-től és Perrissin-től. — A halottak — Rouville lelkész.)

Szerkesztő ur!

A legutóbb mult esztendő minden tekintetben megérdemli, hogy Franciaországban megenyélkezzenek róla. A politika mind itthon, mind künn elég lármát csinált és elég szenvedélyes vitákat idézett elé arra, hogy az 1885 megmaradjon emlékünkb. A választási küzdelem, mely még nincs egészen bevégezve, nagy mozgalmat idézett elő; következménye némelyekre nézve nagyon is váratlan meglepetés volt; következései még annyira bizonytalanok, hogy hatása még mindig élénk. Az a látszó nyugodtság, mely az elnökválasztásnál uralkodott, a kedélyekben némi csillapodást, a köztudatban ohajtott nyugodtságot idézett elő. Ha ez a nyugodtság megmarad és ha mindenki önmagához térve a kérdéseket komolyan nézi, felhagyva az utopiákkal, akkor az 1885. év áldásos gyümölcsöket fog teremni. Franciaországnak nagy szüksége van erre.

Az állam és egyház közti viszonyban is sok ideig látható nyomokat hagyott maga után a mult év. Az állam azt vélte, hogy — talán igen is — szigoruan kell eljárnia, midőn jelentékeny számú katholicus papnak a fizetését felfüggesztette, a kik, igazán szólva, nem alkalmazkodtak a Concordatum intézkedéseihez. Meglehet, hogy a kormány részéről talán ügyesebb eljárás lett volna, hogy némely oly tényeket ne is vegyeu tekintetbe, a melyeket tekintetbe veendőknék tartott. A katholicus papság taktikája az, hogy martyrnak tűnjék fel; s ha saját hálójába fogják meg, örömeire válik. Jobb lett volna fel sem venni apró kitéréseit s ezáltal mutatni meg neki, hogy nem félnek tőle. Mindenesetre a kormány szigoruan végrehajtotta a Concordatum alkalmazását. A közoktatási intézeteknek világiakká való tétele szakadatlanul foly; ez történik a humanus intézetekkel is, melynek a kór- és árvaházak, bölcsődék.

Az, hogy a költségvetés rendén az isteni szolgálatra előirányzott összegből nagyon sokat töröltek, a protestans egyházat is érintette a katholicusokkal együtt. A megállított arány meglehetősen helyes, de az intézkedés mégis érzékenyebben sújtja a protestansokat, mint a katholicusokat. A protestans cultus számára megállított egész összeg jelentéktelen csekélység a katholicus cultus számára megállit-

tott milliók mellett: a protestans egyház költségvetésében kis törlesnek is nagy következése van, kivált ha tekintetbe vesszük, hogy a protestans papok számára nincs casuale és hogy a protestans ekkleziákban a papok nagyobb részének nincsen papi laka. A költségvetési bizottmány nem tartotta szükségesnek, hogy tekintetbe vegye a tett megjegyzéseket s ezáltal megrongálta a protestans szerényebb egyházakat.

Ha az 1885. év nem volt kedvező a protestans egyház hivatalos budgetjére, fájdalom, teljesen gyászos volt a protestans lapokra nézve. A halál szele kiválóan azokat a lapokat érintette, melyek a szabadelvű eszméket képviselték. Julius hóban a „Journal du protestantisme français“ czimű lap hat évi fennállás után megszűnt. Ezt a lapot különösen az egyház terén való kibékülés érdekében alapították. Meglehet, hogy azok a bátor emberek, a kik alapították s hat évig sok tehetséggel szerkesztették, illusioban éltek fáradozásuk következményei iránt. Annyi bizonyos, hogy az eredmény nem felelt meg várakozásuknak. A lapnak mégis volt eredménye. Sokan nagyon sajnálják, hogy az alapítókban nem volt több kitartás. A lapnak példája annyival hasznosabb és hatásosabb volt, mert a szerkesztőségi bizottmány lutheranusokból és kalvinistákból állott.

December 31-én megszűnt a „Renaissance“, a reformált egyház legrégibb vallási lapja, akár e néven, melyet 1871. óta viselt, akár „Lien“ név alatt, ez a lap egy félszáz óta állott fenn, sőt még tovább, ha beszámítjuk az „Annales protestantes“ és a „Revue Protestante“ czimű folyóiratokat, melyeket Coquerel Károly ¹⁾ alapított és a melyek a Lien megelőzték.

Az öreg Coquerel, Coquerel Athanas és István, rendre igazgatták és szerkesztették ezt a lapot, melyet még a leghévesebb ellenségek is méltányoltak. A Coquerelek lapja e hosszú idő folytában mindig bátran, őszintén, nagy felvilágosultsággal és tudománytal is védelmezte a szabad protostans eszméket. Mindig tárt tribun volt, hol komoly és öntudatos emberek mindig szót emelhettek a vallásos öntudat szabadságának és méltóságának érdekében. Ha az egyházi szabadelvűség számításba vehető tényező, azt ennek a lapnak köszönheti. S az orthodoxok azért voltak kénytelek némileg mérsékelni erőszakoskodásaikat, mert a Lien és Renaissance mindig kitette őket a közméltatlankodásnak. Ha a kormány néha kikelt a párisi consistorium autoritarius tagjainak üzemé ellen, azt a szabadelvű protestansok a Coquerelek lapja erélyes ellenzésének köszönhetik. S hogy ez órában is kevesebb zavar van az egyházban s hogy a szabadelvűek jogait legalább részben elismerik és tiszteletben tartják onnan van, mert e lap a részre állva, bátran megállotta a maga

¹⁾ Coquerel Károly a testvére volt Athanasius Coquerelnek; theologiai tanulmányokhoz kezdett, de nem végezte be; de mégis szorgalmasan tanulmányozta a kereszténység történelmére vonatkozó kérdéseket. 1819-ben alapította az „Annales protestantes“ czimű egyházi lapot. Rövid megszakadás után a lap újból megjelent „Revue protestante“ czimén. Később a „Lien“ folytatta az előbbi két lap vállalatát. Coquerel Károly több munkát adott ki, melyek közt legjelentékenyebb a „Histoire des pasteurs du desert“ czimű.

helyét. Fontos szolgálatot tett az egyházi téren és a szabad gondolkozás mezején; a szabadelvűeket biztatta, bátorította és emelte. Előre erőszkolta az orthodoxokat, figyelmesekké tette őket sok kérdésre, újjal mutatott elméletük gyenge oldalaira s kényszerítette, hogy tanaikat megrostálják.

A polemia hevesége mellett is az orthodoxok felfogták, értették ellenfelek értékét és becsülték. Egyikök, a midőn a Renaissance megszűntét jelentette, így végezte jelentését: „Enek a lapnak, melyhez oly sok törekvés és küzdelem csatlakozik, hosszú multjára nem tekinthetünk mi, annak határozott ellenei, a nélkül, hogy tiszteletünket ki ne fejezzük ezen emlékek iránt.“

A Renaissance-al egy napon szűnt meg egy más egyházi lap, a „Alliance liberal“. Ez a lap Genfben jelent meg, de Franciaországban is sok olvasója volt. Tizenhat évig bátor és eszes védelmezője volt a liberalis eszméknek a francia protestansok közt Svecizban. Genfben különösen sokat tett az egyházi lúthar szélesítésére, melyet a „Reveil“ félszeg ideáival egyre korlátolni törekedett.

Tehát három, még pedig nem jelentéktelen közlönye szűnt meg a szabadelvű protestántismusnak az 1885. évvel. Ha helye volna, talán érdekes lenne e tény okait vizsgálni; de szokott értesitésem köréhez igen hosszú lenne. Keveset mégis szólok róla. Nekem úgy tetszik, hogy legelsőbbben is az általános ok, hogy azok az eredeti okok, a melyekért ezek a lapok alapítottak, ma már nem léteznek egészen, vagy legalább nagyon sokat módosultak. A helyzet sokat változott; sok eszmével, elmélettel, egyházi, dogmatikai és bölcselmi nézettel véglegesen felhagytak az emberek, egészen új társadalmi, egyházi, vallási, sőt erkölcsi nézetek keletkeztek még olyanoknak is a fejében és öntudatában, a kik azoktól leginkább őrizkedtek. Nem szeretik többé a régi formákat sem a napi sajtóban, sem a társulatok kormányzásában. A szenvedélyes viták és polemikák lejártak. Ideje, hogy oly tért keressünk, melyen anélkül, hogy szabadságunkról, egyéniségünkéről, egyéni öntudatunkról lemondjunk, találkozhatunk a protestans eszmék minden felekezeti megkülönböztetés nélkül való terjesztésének munkájában. Ez új helyzet levén, új közlekedési közlönyök kellene. Nekem úgy tetszik, hogy ez történt. Régóta panaszkodnak az emberek, hogy a Renaissance nem ad elég ruganyosságot keretének; azt óhajtották, hogy zárja be a bírálóit korát. A másik oka a három lap megszűnésének az lehet, hogy az új eszmék közlönyt találtak magoknak Párison kívül. Nîmes városa állott az élére ennek a mozgalomnak, hol két év óta egy „La vie chrétienne“ ezimű lap jelenik meg, mely úgy látszik, hogy beállott az eszméáramlatba; ez még nem egészen elég arra, a mit a viszonyok igényelnek; de legalább jó uton vagyunk. Nehány nappal ezelőtt azt jelentették Nîmesből, hogy egy másik lapot akarnak kiadni, ez utóbbi lap a protestans eszméknek kiválóan népszerű egyházi, politikai, közgazdasági közlönye akar lenni.

Ez a legjobb decentralisatio. A nîmesi kezdeményezésen kevésbé bámulhatunk, ha meggondoljuk, hogy Gard departement a

francia protestantizmusnak nagy központja, s hogy Nimesben magában nagyon sok kitünő pap van, kiknek emlékében él jeles elődök Vincent Sámuel, kinek „Melanges“ czimű lapja ismeretes volt egész Franciaországban, sőt a külföldön is ezelőtt félszázaddal.)

November vége felé jelent meg Renan urnak új könyve, melyről az utóbbi napokban nagyon sokat beszéltek. Címe: „Le prêtre de Némi“. A szerző arra figyelmeztet, hogy ez egy történelmi dráma, mely folytatásául tekintendő a korábban „Caliban“ és „Leau de jeunesse“ címeken megjelent bölcselmi dialogusoknak. Ezt a sajtószereű drámát egy hosszú bevezetés előzi meg, melyben Renan ur olvasóinak tudtokra adja, hogy mi a célja e munkájával. Gondolatát így fejezi ki: „E munkában egy, a héber messianismushoz hasonló gondolatot akartam kifejezni, azt a gondolatot, hogy a vallásos és erkölesi haladás a tudatlanságnak és gonoszságnak ismételt „győzelmei ellenére is végre diadalmaskodni fog.“ Ez világos, azonban kár, hogy a dráma elolvasása után az ember meglepetve látja, hogy a lefolytatott cselekvény körülbelül éppen az ellenkezőjét tanúsítja annak, a mit a szerző be akart bizonyítani. Renan ur egyébiránt meglehetősen megszokta az ellenmondásokkal játszani. Egyébiránt a dráma tartalma rövid kivonathban a következő: Egy régi hagyomány szerint, melyet Strabo megemlít, a Diana papja, a Némi-tó partján, közel Alta-Longához, csak úgy juthat a papsághoz, ha elődét saját kezével megöli. Antistius el akarta törölni ezt a véres szokást s a nép által pappá tétette magát. Miután pappá lett, meg akarta tisztítani a vallást, s az emberáldozatokat megszüntetni stb. Nem viseltetik heves gyűlölettel a rómaiak iránt, kik Alba-Longát legyőzték, s arra törekszik, hogy eszméivel honfitársai megbarátkozzanak, de azok a durva szellemek, a kikre hatni akar, nem értik meg; s a helyett, hogy méltányolják jó célzatait, bűnök tartják. A mérsékeltek azzal vádolják, hogy a vallást csökkenté azáltal, ha a régi hagyományok ellen kételyeket támaszt a lelkekben. A nép megutálja, mert a nép ragaszkodik babonáihoz. Az arisztokratia conservatív szelleménél fogva ellene van. A demagogia egyszerűen azért gyűlöli, mert pap. A polgárság ez osztályait a drámában személyek ábrázolják, kik között foly a párbeszéd, melyben a cselekvény lebonyolódik. A templom szolgálói rabszolgákat hoznak, hogy azok az istennőknek feláldoztassanak; Antistius feloldozza a rabszolgákat. Egy aya pénzt hoz, hogy azon áldozat tétessék beteg gyermekeéért; An-

1) Mióta levelezünk e sorokat írta, a párisi szabadelvű protestánsok „Le protestant libéral“ czim alatt már új lapot indítottak a Renaissance helyébe. Örömmel jelezük e tényt, mert habár a Coquerelek jeles lapjának missioja teljesítve is s a szabadelvűek létjogosultsága és jogai a francia ref. egyházban elismerve, de már a mit nehéz küzdelem árán kivívtak, annak már csupán a fontartásáért, de meg a szabadelvűségnek a továbbfejlesztéséért is szükséges, hogy közlönyük legyen. Teljesen egyetértünk azonban levelezőnkkel abban, hogy egy szabadelvű közlönynek nem elég csupán a bíráltnál maradni s vitákra fektetni a fősúlyt, hanem főleg építő irányban kell hatnia, a mily irányban törekszünk mi is folyóiratunkkal hazánkban a vallási liberalizmus ügyének szolgálni. Szerk.

tistius elutasítja stb. Antistius reformatori törekvései kevés sikere miatt elveszti reményét; átlátja, hogy nem értették meg; hogy a nép nem akar felvilágosulni, mert durva babonáiban él; s maga is hajlandó azt kérdezni, hogy vajjon a tévedés nem jobb-e, mint az igazság. E közben Alba-Longában mindenki akarja a háborút a rómaiak ellen, mert mindenki párt azt hiszi, hogy az ő javára lesz. Antistius nem örömet, de véghez viszi azokat a szertartásokat, melyeknek a háboru megkezdését meg kell előzni. Az általános elégedetlenségben Casca megfojtja Antistinust s helyébe Diana papjává lesz; a régi hagyomány teljesül. Igen, de Carmenta nevű Sybilla is meggyilkolja Cascat, s később lelkesültségének hevében, hirdeti az igaznak és jónak diadalát a tévedés és hazugság felett. Azonban a bűn mégis győzelmeskedik, a dolgok a szokott módon kezdenek folyni.

E könyvben még inkább, mint a „Caliban“-ban és a „l'Eau de Jouvence“-ban, a bölcselmi és erkölcsi eszmék közé igen sok politikai eszme van vegyítve. Bár Alba-Longa az esemény színhelye Romulus korában, mégis látható, hogy a dráma személyei a mi kortársaink, s a politika a mi napi politikánk: az albanok, a francziák és Romulus rómaiak a németek és azok a személyek, a kik a drámában beszélnek, Renan ur különböző incorporatioi. És éppen azért szolgáltatott, a termékeny író ez utolsó munkája alkalmat oly sok vitára és annyi, néha homlokegyenest ellenkező bírálatra. Ez azért van, mert a „le Prêtre de Némi“ oly nagyon ellenkező eszmék halmaza, melyek rendre egymásután diadalmaskodni látszanak.

Némelyek ebben a szerző hitének tényét látták; mások a legkeserűbb és nyersebb pessimismust fedezték fel benne. Mások azt hitték, hogy az egész munka csak nagyszerű változata annak a scepticismusnak, a melyet Renan ur teljes virtuozitással játszik. Részéről azt hiszem, hogy mindezekből van egy kevés benne. Tekintetbe véve Renan urnak a gondolkozásban való aristokratismusát, nem meglepő, ha kissé pessimista s nagyon is scepticus, midőn már is számos művei eredményét vizsgálja. Másfelől lehetetlen, hogy értelmi és erkölcsi értékénél fogva ne higgye a jónak és igaznak diadalát; csak-hogy megszokásból úgy ír, hogy néha öntudatlanul elárulja legbensőbb czélzatait, czért mondanám, hogy előbeszédében kijelentette célját, a jó és igaz diadalának a feltüntetését. Hisz maga így szól: „Antistius mindig örökké feltámad, hogy örökösen hasztalan fáradozzék, s végre is bukásai felérnek egy győzelemmel. Hagyjátok, hogy ez a szelíd képzelgő végezze be szomorú munkáját, s hogy kérjen „bocsánatot Istentől és az emberektől azért, hogy jót tett, egykor „valahol és valamikor megvalósul a mit akar.“ Ennek már van egy értelme, de mégis úgy látszik, hogy csak szójáték. Mindenesetre a Sisiphus kövéről szóló régi historia. Egy oly ember, ki mindig legyőzetik, s végre győzedelmeskedik. Ez nagyon is különös. Sjegyezzük meg, hogy itt általánosítanunk kell: tehát van egy eszme, mely mindig legyőzetik és a mely végre mégis győzedelmeskedik. Már egyszer megmondtam, hogy az emberi szellemnek izletesebb és erősitőbb táplálék kell, mint a Némi pap bölcselmi képzelődései.

— Azok között a művészi, történelmi és irodalmi nagybecsű munkák között, melyek az 1885. évben megleptek, az elsők közé, hanem a legelsőnek, számitandó kétségkívül az, melynek címe: „Les grandes Scènes historiques du XVI. Siècle.“¹⁾

Ez a munka azon metszeteknek új, fac-similis kiadása, melyeket az események korában két oly metsző készített, kiknek az utóbbi időkig csak neveik voltak ismeretesek, a nélkül, hogy tudni lehetett volna, hogy honnan kerültek s hol munkálkodtak. Azok a jelenetek, melyeket Tortorel és Perissin előállítottak, csaknem kizárólag a vallási háborukra vonatkoznak. Például a Poissy találkozás, a „Vaissy gyilkosság“, s „Nimesi öldöklés“ stb. Mindenik metszetet egy igen világos, nagyon tudományos felvilágosító jegyzés kíséri, mely jegyzéseket korunk kiváló írói, például Reville a College de France, Nicolas a Montaubani theologiai kar tanára és Bordier, kinek vezetése alatt jelenik meg a „la France protestante“ második kiadása stb. Végül Franklin ur, a Mazarine könyvtár őrje, rendezte a második kiadást, a mire öt évi szorgalmas nyomozást fordított. Igazságtalanság lenne még nem neveznem Ehrmann urat, ki mindenik jegyzetet kiváló díszítványokkal látta el. Annyi áll, hogy a címzett munka oly kötet, a melyben a művészet, tanultság és magas műveltség ritka arányokban egyesültek. Az eredeti munka — mondhatni — megtalálhatatlan volt, s mikor történetesen vagy egy teljes példány közeldadásban előfordult, kétezer frank mesés áron kelt el. Tehát Franklin ur kiváló szolgálatot tett nemcsak a protestánsok iránt, kikről azt mondják, hogy ez a munka családi könyvük, hanem a művészetnek, a történelemnek és minden jóízűeknek.

Fennebb azt mondtam, hogy a „grandes Scènes historiques“ szerzőiről és a metszetek közzétételének módjáról semmit sem tudtak határozottan valójában, csak néhány év óta tudjuk hiteles okmányokból, hogy Tortorel meg Perissin lyoniak voltak. S csak most közelebbről fedezett fel Bordier és Dufour Genfben némi okmányokat, melyek azt tanúsítják, hogy Tortorel és Perissin Genf-be menekültek s ott voltak 1569-ben. Genfben metszették tehát a „grandes Scènes historiques“-okat egy Castellini nevű németalföldi kereskedő költségén, a ki sógorával és üzlettársával Vignonnal hasonlóan Genfbe telepedett le. Ez a két üzlettárs és sógor adta Tortorelnek, Parisinnak és egy Challeux nevű másik metszőnek a metszetek tárgyait; még pedig — a mint Casseli mondja — hosszas utánjárás után, hogy szemmel látó tanuk tanúsításait szedhessék össze. Tehát menekültek, hasonlóan menekült hitfeleik között akarták megörökíteni a rajtok elkövetett kegyetlenségek emlékét, s a világnak képpen felmutatni azokat a jeleneteket, melyeket az emberi szellem nem tartana valószínűeknek.

¹⁾ A munka teljes címe ez: Les grandes scènes historiques au XVI. Siècle. reproduction fac-simile des gravures exécutées au Cours des événements par Tortorel et Perissin, publiée sous la direction de M. Alfred Franklin, administrateur adjoint de la bibliothèque Mazarine, 1. vol. in. fol. Paris, libraire Fischbacher.

— December elején a párisi egyház elvesztette papjai legöregeb-
bikét. Rouville urat. Negyvennégy évig volt Párisban, hol rendre ba-
tignolesi hivatatos pap, Paschoud Márton helyettese, azután a Szent-
Antoin külvárosban segédpap, végre a fogházak lelkésze volt 1860
óta. Sokszor volt kénytelen igazságtalanságokat tünni, a melyekkel
a párisi Consistorium orthodoxiája illette; de mindig nyugodtságot
és mérsékeltséget tanusított azokkal szemben. Sokszor hallottam,
hogy egy vagy más tény miatt magánosan panaszkodott, de a tár-
sas élet külvizonyaiban mindig békülékeny volt. Különösen, mint a
fogházak papja tett kiváló szolgálatokat. Sohasem is jó nyilvános-
ságra az a sok jó, a mit ebben a nehéz küldetésében tett, a mely
küldetés kiváló szellem és szívbeli tulajdonságokat igényel. Rouville
urban mind megvoltak azok a tulajdonságok, a melyek a szeretet
és odaadás hivatásának betöltésére szükségesek.

CHARRAUD D.

GYÖNGYMONDATOK.

(Ujkori íróktól.)

Ártalom.

A ki másnak árt, bizonyos homályos felelősséget vállal magára. Jelszava ez: Tégy rosszat, bármi történjék is azután! Önmagát is kockáztatja azon veszélyben, melybe mást belédönt; mert a boszu láncolata váratlan eseményeket idézhet elő. A gonosz ember öröme irtózatos. Előtte e kifejezés: annál rosszabb reá nézve! azt jelenti: annál jobb reám nézve! *Hugó Victor.*

Három kevés és három sok árt leginkább az embereknek: sokat beszélni s keveset tudni, sokat pazarolni s kevéssel birni; sokat hinni magafelől és keveset érni. *Saphir.*

Vannak növények, melyek minket megmérgeznek, — vad állatok, melyek felfalnak, — és tehetségek, melyek reánk nézve veszélyesek. *Rousseau.*

Ártatlanság.

Az ártatlan élet mentségünk, s ha holtig kell szenvedni, annál hatásabb az engesztelő áldozat. *Hegner.*

Az ég a sir éjéből világosságra hozza az ártatlanságot. *Schiller.*

Az ártatlan öröm szeret innepélyesen kielégülni, de a vétek a sötétség barátja; s az ártatlanság és titokszerűség soha együtt hosszason nem időztek. *Rousseau.*

Az ártatlanság örömet bocsátkozik vizsga alá. *Corneille Tamás.*

Nem lehet az életben mindig oly gyermek tisztán maradnunk, mint arra legbensőbb szózatunk tanít. *Schiller.*

Árulás.

Simán foly a víz, ha mély a folyó, de árulást rejt egyszerű színe; a róka nem ugat, ha lopni indult. *Shakespeare.*

A ki az övéit elárulja, velem is hasonlót tenni készen áll. *Richer.*

Az ember az árulást felhasználja, de az árulót gyűlöli. *Hagedorn Fr.*

Kiknek az árulóra szükségök van, kárhoztatják; s mindazok, kik másnemű gonoszténynyel híresedni akarnak, ettől irtóznak. *Petrárka.*

Közi: Kiss Mihály.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Unitárius kis könyvtár. Derzsi Károly budapesti lelkész barátunk által szerkesztett becses vállalatból megjelent a XVI—XX füzet. Tartalma: „A lelkiismeret és a hit.“ Ifj. Coquerel A.-tól. J. E. Odgers angol fordítása nyomán. A füzetben öt czikk van a következő czimekkel: I. A lelkiismeret és Isten. II. A lelkiismeret és az emberi élet. III. A lelkiismeret és a biblia. IV. A lelkiismeret és Jézus Krisztus. V. A lelkiismeret és az egyház. Az unitárius kis könyvtár e füzetét különösen üdvözöljük. Kiváló becsot ad e füzetnek előttünk, hogy a benne közölt művet Coquerel A. írta. Ifj. Coquerel, Franciaország szabad-
elví protestánsainak egykori hírneves lelkésze, 1873-ban az unitáriusokat Kolozsvárt személyesen meglátogatta volt, mint akkor ő maga mondá, csak azért, hogy megismerkedjék azon vallás legrégebb követőivel, mely vallásnak tanai az övéi is. Állítá: hogy ő Istenről, a Jézus Krisztusról és a Szentlélekről úgy tanít Párisban mint mi Magyarországon. És e füzet is bizonyosságot tesz erről. Avagy melyik unitárius confessióban vagy kátéban van határozottabban kifejezve az Isten személyi egysége, mint Coquerelnek eme művében: „Én tagadom a Jézus Krisztus istenségét épp úgy és abban az értelemben, a mint és a melyben ő maga tagadta volna. Ismétlem, hogy az Isten egyedül Isten és hogy ő nem kettő vagy három, hanem egyetlen egy. Egész örömmel ragaszkodom a régi és örök egy istenhívéshez. Mindenekfelett fentartani kívánom az Isten egységét. Mindazon dogmákat, melyek az istenséget megosztják, ellenmondásokkal és istenkáromlással valóhatóknak tekintem“ (56 l.) Valóban nem titkolhatjuk el örö-
münket Páris egykori nagyhirű ref. lelkészének ez őszinte nyilatkozata felett, melylyel minden tartozkodás nélkül a magáévá tette az unitárius vallásnak Istenről való felfogását. De ily nyílt és őszinte Coquerel más kérdéseknél is. Meglátszik minden során, hogy a lelkiismeretről szólván, első sorban ő maga is lelki ismerete sugallatát követte, menten minden felekezeti elfogultságtól. S ha a keresztény szabadelvűség nem üres szó, annak ily nyílt és őszinte hang felel meg. — A forlítás teljesen méltó a műhöz. Tiszta magyarsággal van visszaadva annak minden tétele. Mintha nem is fordítás hanem eredeti dolgozat lenne.

Az unitárius kis könyvtár e füzetére s valamint a többi füzeiteire felhívjuk különösen lelkészársaink figyelmét. Terjesszék gyülekezeteikben. Hasznosabb olvasmányt e nemben nem ajánlhatnának a családoknak. Sikerral lehet e füzeteket a felnőttek oktatásánál, valamint a vasárnapi iskolákban is használni. Melegen ajánljuk az unitárius kis könyvtárt, melynek ára is oly csekély, füzetként csak 5 kr., hogy azokat a legszegényebbek is megszerezhetik. A jelen összetett füzet ára 20 kr.

Bod Péter a nagyhirű egyházi író „Historia Hungarorum Ecclesiastica“ czimű művének eredeti kéziratát Szalay Károly a leydeni egyetem könyvtárában felfedezvén, met a nagybecsű mű kiadása terveztetik, mire Rauwenhoff L. W. leydeni egyetemi tanár vállalkozott a Szalay segédkezése mellett. A magyar reformátusok, mint egyházi lapjaikból láthatni, mozgalmat indítottak meg a kia-

dás biztosítására. Kolozsvári főiskolánk könyvtára is előfizetett már a műre. Ajánljuk azt megszerzésre más könyvtárainknak is. Az előfizetési ár 18 frt, melyből 10 frtot előre kell beküldeni, a hátramaradó 8 frtot az első kötet megjelenésekor. Az előfizetés a Prot. Egyh. és Iskolai Lap szerkesztőségéhez intézendő. Budapest. IX. ker. Kinizsy U. 29. sz.

„Bibliái tanulmányok“ című műre hirdet előfizetést Radácsi György, s-pataki theol. tanár. E műben az ó testamentumi költői és prófétái irodalom egyes vitásabb termékeit tárgyalja; Radácsi György a „Sárospataki Lapok“-ban már több hasonló művel tanulmányt tett közzé. Melegen ajánjuk művét olvasóink szives figyelmébe. Ára csak 1 frt mely szerzőhöz küldendő.

Névkönyv az erdélyi ev. ref. egyházkerület számára 1886. Szerkesztette: Vásárhelyi Boldizsár, ev. ref. püspöki titkár. Huszonkilenczedik évfolyam. A gondosan összeállított Névtár mellett a széki egyh. megye több egyh. községeinek történetét közli, mi igen emeli a Névkönyv értékét.

Evangeliumi lelkészitár. Szerkeszti Czelder Márton. VII. évf. I. II. füzet. A füzetet Medgyes Lajos szép újévi imája nyitja meg, mely után 10 egyházi beszéd következik Garzó Gylától, Léway Lajostól s más rendes dolgozó társaktól. Az evangeliumi lelk. tár ára egész évre 3 frt., mely összeget Kecskemétre a szerkesztőhöz kell küldeni.

A Magyar Plutarch — Uj magyar Athenas VIII. füzete Tóth Józseftől Zsoldos Ignácig jön le, kivel az ujabbkori protestans magyar egyházi írók életrajz gyűjteményét végzi. E füzetben találjuk még pótlék czímen több kimaradt egyh. író életrajzát. A közlött életrajzok nagyobb részét Sz. Kiss Károly írta össze. A füzet ára 50 kr. Kiadja Aigner Lajos Budapesten.

Paedagogiai Plutarch. Jelesebb paedagogusok, kiválóbb tanférfiak arczkép és életrajz gyűjteménye, tekintettel a magyarokra. Szerk. Orbók Mór. Kiadja Drodtleff R. Pozsonyban. II. füz. Trefort Ágoston, (Dr. Ferenczitől) Rousseau (Füredi J.-tól) Luther (Ebenspanger J.-tól) stb. életrajzait közli. Az életrel való vállalatot ajánljuk az érdekelt szakemberek és a nagy közönség figyelmébe. Egy-egy füzet ára 20 kr. Előfizethetni 5 füzetre 1 frttal.

A Magyar Paedagogiai Szemle februári füzete megjelent a szokott érdekes tartalommal, melyből megemlítjük „Népoktatási törvényünk keletkezésének idejéből“ cz. cikket Rill J. szerkesztőtől Zichy Antal életrajzával.) A Magyar Paed. Szemle ára egész évre 2 frt 50 kr. mi a kiadó hivatalhoz Budapest Stáció u. 9 sz. küldendő.

A Nemzeti Nőnevelés, a budapesti VI. ker. áll. tanítónő-képző intézet tanítóinak jeles folyóirata ez évben Sebestyén Gyula szerkesztésében jelenik meg, ki a szerkesztést eddig is tényleg vezette. A Nemz. Nőnevelés előfizetési ára az idén 5 frt helyett 2 frtban állapítottatott meg, mit figyelembe ajánlunk.

Elemi énektan. Chevé elemi énektana után átdolgozta Goll János énektanár. I. II. füz. Tartalmaz lágy hangnemű hangeltalálási üteny és előadási gyakorlatokat és 79 kör és iskolai dalt. Ára 30 kr. Kapható Budapest Kókai Lajosnál.

Magyar tanítóképző czim alatt Nevelés és oktatásügyi közlönyt indított meg Hetey Gábor dévai állami tanítóképződei igazgató. A lap a tanító képzés ügyét kívánja szolgálni, mire külön szaklap nálunk eddig nem létezett. Megjelenik minden hónapban kétszer. Ára 3 frt. Ajánljuk az érdekeltek figyelmébe.

KÜLÖNFÉLÉK.

Német unitárius superintendens Budapestén. E czimen a lapokban közelebbről többször megújult az a hír, hogy az ausztriai és magyarországi német unitáriusok Budapestén egy püspökséget akarnak felállítani. Szó volt ezen hírlapi közleményekben budapesti német unitárius lelkész, illetőleg esperes megválasztatásáról is bizonyos Schwarcz Gyula személyében, a ki miután a püspökség egyelőre betöltetlen maradna, azt is helyettesitené. Szó volt továbbá a presbyterium megalakulásáról, egy kápolna építéséről stb.

E hírekkel szemben budapesti egyházközségünk előljárósága ugyan csak a lapokban már kijelentette, hogy a mozgalomról semmi tudomása s annak állítólagos vezetőivel semminemű érintkezésben nincs; sőt tudomása szerint hasonló helyzetben van egész vallásközönségünk, a mi tényleg úgy is van. Annál feltűnőbb előttünk, hogy legújabbán már az is újságoltatott, hogy ezen Budapestén felállítandó német unitárius püspökség érdekében az illetők egy kérvénnyel fognak járulni a vallás és közoktatásügyi Minister urhoz, megválasztván e végre a küldöttséget is, mely a kérvényt a Minister urnak átadja.

Mi alapja és czélja lehet a hiveknek? mi egyáltalában felfogni nem tudjuk. A magyarországi unitáriusok tősgyökeres magyarok s ha az újabb időben Budapestén egy-két németajku polgártársunk is állott át hozzánk, azok bizonyára külön egyházközséget alkotni nem fognak, hanem a mint hitben velünk összeforrtak, összeolvadnak nyelvben is. Sőt még abban az esetben is, ha tényleg egy külön német unitárius egyházközség alakításának szüksége forogna fenn, a mozgalomnak akkor is nem a meglevő egyházközség körén kívül kellene nyilvánulnia; mert ma a vonatkozó országos törvények szerint minden unitárius vallású egyénnek, valamelyik meglevő unitárius egyházközséghez, következőleg a Budapestén lakó unitáriusoknak a budapesti unitárius egyházközség kötelékébe kell tartozniok. Ugyde budapesti egyházközségünk előljárósága semmit sem tud az egész mozgalomról, állítólag vezetőivel semminemű érintkezésben nincs. Miféle unitáriusok lehetnek tehát azok, a kik azt a külön egyházközséget, esperességet, sőt még püspökséget is fel

akarják állítani Budapesten? Mert hogy nem hozzánk tartoznak, az bizonyos. Hiszen ha hozzánk tartoznának, azt is tudnák, hogy az unitárius vallás Magyarországon törvényesen bevett vallás. Követőinek ennélfogva nincs szükségük arra, hogy egyházközségek alapítása céljából kérvényezzenek. Ez törvényadta joga az unitáriusoknak, melyet ezek illető hatóságaik útján szabadon gyakoroltak eddig is, s gyakorolhatnak mindig. Ha tehát azok a német unitáriusok, a kik Budapesten egy külön superintendens felállításában fáradoznak, csakugyan léteznek, előbb szerezzék meg magoknak az unitárius egyházi illetőséget; mert az út, a melyen elindultak nem törvényes, de még nem is loyális, a mi tudunk nélkül használván a mi felekezeti elnevezésünket. S mi nem is kételkedünk benne, hogyha ama fennebb említett kérvényezés iránti hír nem puszta üres beszéd, a minister ur ő nagyméltósága is felvilágosítja a kérvényezőket. Szóval, mi a lapokban közölt fennebbi híreknek, legalább ebben a formában, semmi értelmet nem tulajdonítunk.

Fretwell János felolvasása Jókairól. Fretwell János, hazánk lelkes barátja, ki minden alkalmat felhasznál arra, hogy a magyarok iránti rokonszenvét kimutassa, febr. 2-án Providence-ben (Egyesült-Államok) a nyelvészeti iskolában, Koszorus költőnkéről, Jókairól, érdekés felolvasást tartott, melyből egy ottani lap után közöljük a következőket: „Azért választottam felolvasásom tárgyául — mondja Fretwell — a jelenleg élő legnagyobb író, mivel az ő történeteleginkább igazolja, hogy mekkora hatással lehet egy író a nyelv fejlődésére. A magyar irodalom ötven év alatt bámulatos haladást tett és tiszteletreméltó elismerést vivott ki magának, melynek költőit egyenlő rangba lehet állítani Burns Róberttel; Jókai pedig, mint regényíró, a magyar Scott Walter címet méltán megérdemli. Különösen három egyénre hívom fel figyelmüket. Ezek: Kossuth Lajos, Petőfi Sándor és Jókai Mór. Kossuth Lajos a politikai szónoklat terén művelte a magyar nyelvet. Elragadó szónoki beszédeinek egyes kifejezései Ezsaiás prófétára emlékeztetnek. Petőfi Sándornak szerelmi dalai legzengzetesebbek és legszebbek, a miket valaha irtak. S ha azokat angol, német vagy franczia nyelven írja, e század lyricusai között a legelső hely lett volna biztosítva számára.“ Ezután elbeszéli Petőfi életrajzát, s kiemeli, hogy hazafias költeményeit a legmélyebb hazaszeretet lengi át; s a miket irt, halálával meg is pecsételte. Mikor már Petőfi nem volt többé és Kossuth külföldre menekült, a három közül Jókai otthon maradt az elnyomatás korszakában. Hogy milyen időszak volt az, azt az angolok vagy amerikaiak nem is képzelhetik. E nehéz időkből, mikor a sajtó censura alatt állott, Jókai tanította nemzetét türelemre, munkásságra és reménységre. Regényei által terjesztette eszméit, s ez

uton nagy hatást gyakorolt a közönségre. Jókai, ha német nyelven adja ki műveit, sokkal többet szerezhethet volna, mert fényes ajánlatokat kapott a német kiadóktól, de ő saját nemzete nyelvét kívánta művelni és saját népét ujjíateremteni. Számos regényei s novellái közül sok le van németre fordítva, melyekből Tibbets és Preston könyvtáraknál Providenceben is többet látott. Angol nyelven is megjelentek: „Az új földes ur és „az újkori Midás.“ Hanem egyike legérdekesebb regényeinek: „Egy az Isten“ című. E regénynek elmondja aztán genesisét. Ugyanis 1873-ban a bécsi világkiállítás alkalmával Kriza János akkori unitárius püspöktől levelet kapott, hogy a pünköszt ünnepét töltsé Kolozsvárt. Ugy is történt. Azután Budapesten egy unitárius conferentia tartatott, melyen Hale bostoni lelkész is jelen volt. Morison ifju lelkész szintén meglátogatja az erdélyi unitáriusokat. 1874-ben Fretwell megy Amerikába, s a saratogai nemzeti conferentián az erdélyi unitáriusokat is ő képviseli. A conferentia után Providencebe megy, hol Richmond Anna alapítványt teszen a kolozsvári unitárius főtanoda számára. Azután megint Magyarországra jó, s látogatást tesz Balatonfüreden Jókainál. Beszélgetés közben Jókai felhozta, hogy korunkban hiányzik a heroismus. Erre Fretwell, ki éppen az amerikai heroismusról s áldozatkészségről felolvasásokat készített, ide irányozta Jókai figyelmét, valamint ajánlotta, hogy az erdélyi unitáriusok történelme is érdekes tárgy lenne egy jeles író tollába. Azután az „Egy az Isten“ című regény meg is jelent a Jókai lapjában s később külön kiadásban. Fretwell aztán ismertette a regény tartalmát s a főbb személyeket.

Az erdélyi ref. egyházkerület püspökéhez Szász Domokoshoz, az állandó igazgató tanácshoz f. évi február 7-én tett bejelentés szerint, megérkezett a királyi diploma, mely őt püspöki hivatalában megerősíti. A diploma, mint a Prot. Közlöny írja, remeke a szép írásnak, felül dusan aranyozott initialékkal és a magyar állam symbolikus jelvényeivel.

Kinevezés. Mikó Miklós, egyháztanácsos afia, kir. táblai pót-bíró, a marosvásárhelyi kir. táblához rendes bírónak neveztetett ki. Örömmel jegyezzük fel a jeles bíró előléptetését s magasabb állásában szívesen üdvözöljük.

Unitárius egyház és államférfiak. Az unitáriusok számarányukhoz képest úgy nálunk, mint Angliában és Amerikában szép contingest szolgáltatnak és szolgáltatnak az illető államok parlamentjeinek. Közülök többen kitüntek a nemzeti közéletben s nem egy emelkedett — főleg Amerikában — államférfiui jelentőségre. Ott van Webster Dániel, Amerika legnagyobb szónoka, Everett Massachusetts kormányzója, Lowel I. Russel, az Egyesült-Államok angliai követe, kik fontos sze-

repet játsztak hazájuk sorsa intézésében. Angliában jelenleg Chamberlain sugároz vissza fényt a liberalis egyházra, melynek kebelén született és növekedett. Chamberlain József, ki unitárius szülőktől született Londonban 1836-ban, a Gladstone-kabinet legjelentékenyebb tagja. A liberalisok sokáig Hartington lordot tartották olyannak, ki Gladstone helyét idővel hivatva lesz betölteni, most azonban tekintették mindinkább Chamberlain, az új belügyminister felé fordul, kinek minden felszólalásából kitűnik az államférfiu. Mint szónok élénk, világos s beszédeit eszmegazdagság és a tárgy iránti melegség jellemzi. Valódi vezéri tehetség. Határozott és részletes programja van, s azt kitartó törekvéssel igyekszik megvalósítani. Chamberlain — mint a „Vasárnapi Ujság” egyik közelebről megjelent számában arcképét közölve írja — ez a közhit róla hazájában: Anglia jövő nagyságainak fényes sorát van hivatva szaporítani.

Kimutatás a porosz egyetemek theologiai hallgatóiról az 1883. nyári és az 1883—4. téli félévben:

Egyetem	protestáns theologusok	kath. theologusok
Berlin	{ 459 530	— —
Bonn	{ 109 89	75 79
Breslau	{ 127 135	137 144
Goettinga	{ 197 175	— —
Greifswald	{ 129 144	— —
Halle	{ 488 533	— —
Kiel	{ 72 46	— —
Koenigsberg	{ 158 164	— —
Marburg	{ 139 110	— —
Münster (Academia).	{ — —	{ 85 116
Braunsberg (Lyceum)	{ — —	{ 15 17

Lang Henrik emléke. Lang Henrik lelkésznek, a sveitzi szabad-
elvű protestánsok szobrót készülnék emelni. Lang Henrik, ki 1876-ban

hunyt el, egyik legkimagaslóbb alakja volt a szabadelvű protestantismusnak, s most ily módon is meg akarják a sveitziak az ő emlékét örökíteni. E végből Zürichben bizottságot alakítottak, mely már a lépéseket meg is tette a nagy férfiulhoz méltó emlék felállításához. Lang mellszobrát Boesch szobrász készíti carrarai márványból s Zürichben fogják felállítani a Szent-Péter-templom egyik ajtója közelében. Tudvalevőleg utóbbi éveiben itt volt ő pap. Az emlék 5000 frankba kerül.

H.-Karácsonfalvi ekkleziánkban az iskolaszék határozatából, melynek elnöke Derzsi József egyh. tanácsos afa, január elejétől kezdve szombatonként este 6—8 óra között, az iskolás gyermekek ének és szavaltati versenye mellett, részint az isk.-széki elnök, részint a tanító népszerű előadásokat tartanak közhasznu, a nép vallás-erkölcsi, valamint általában közművelődését előmozdító tárgyakról. Ezen előadásokra — a mint nekünk onnan írják — a nép mindig zsufolásig megtölti a tágas iskola-termet s már is jó hatása mutatkozik az egész közönségen. Az ily mozzanatokat a legnagyobb örömmel jegyezzük fel. S midőn a kezdeményezőknek kitartást és sikert kívánunk további munkálkodásukra, egyszerűsmind azt óhajtanók, hogy minél több helyről kaphatnánk hasonló tudósításokat. Lelkészek és tanítók ne sajnáljátok a fáradságot, melyet a népnevelés érdekében a kor töletek megvár és követel; mert ez az alap, melyre a jövőt biztosan lehet felépíteni!

A hódmezővásárhelyi unitáriusok ügyében Damokos Árpád tamásii kir. postamester, hitrokonunk a következőket írja: „Tisztelt szerkesztőség! Egy néhány hónapig Hódmezővásárhelyt lakván, örömmel töltött el az a tudat, hogy ott az alföld szívében egy kis unitárius gyarmat keletkezett. Ki hintette el a szellemi szikrát, biztosan nem tudom, csak hogy mint a szél viszi a növény magvát, s a letett helyen tápláló talajra talál, úgy csirázott, hajtott ki Hódmező-Vásárhelyt az unitárius vallás. De tudva azt, hogy a legkövérebb talajban is a nemes növényt mivelés nélkül a gyom előli, tehát ez elszigetelt unitáriusoknak is megkellené hogy a vallásközönség a szellemi segélyt, az érintkezést adja. De tekintve anyagi szegénységünket, belátom ugyan, hogy iskola, paplak szerzés vagy építés, papi fizetéshez alap teremtés egyelőre a kegyes óhajtások megvalósíthatlan terra incognitaja. Annyit azonban megtehetne vallásközönségünk, hogy sátoros ünnepek alkalmával egy-egy megnyerő modoru, művelt és jó szónok papnövendéket küldene oda ünnepi követül. Hiszen már templom úgy is van, s le is jön Budapestről Derzsi Károly lelkész ur minden harmadik-negyedik vasárnap szónokolni a mint ideje és körülményei engedik, de azért mégis sokat lenditene e kicsiny egyház állapotán, ha a vallásközönség a maga költségén az ün-

nepekre legatust küldhetne. Mit részemről nem tudok eléggé ajánlani.“ (Mi ugy vagyunk értesülve, hogy hódmezővásárhelyi ekklézsiánkba egy segédpapság beállítására vétetett tervbe, mi a kérdést ugy hisszük levélírónak is megelégedésére fogja megoldani. Szerk.)

Székely-Kereszturról írják: „Boros György theol. tanár, ki közép-tanodánk téli vizsgáján, mint az E. K. Tanács által kiküldött biztos jelent meg, s tapintatos eljárása által mind kartársai, mind a tanítató szülők elismerését teljes mértékben kiérdemelte: a „Dávid Ferencz-egylet“ ügyében jan. 30-án 11 órára értekezletet hívott egybe, a melyen egyházi és világi részről szép számmal jelentek meg. Ez értekezlet kimondotta, hogy egyházkörnyékünkben fiók-egyletet létesít. Ez egylet szervezésére, megalakítására elnöknek felkérte Kozma Ferencz felügy. gondnokot. Az ügy jó kezekbe van letéve, sikerülése felől semmi kétség. — A sz.-kereszturi unitár. ekklézsia tornya bebádogoztatására annak papja febr. 6-án „kosaras székely bált“ rendezett. A jól sikerült multság szépen jövedelmezett a szent célra. Bevétel volt 20 kros belépti jegyekből 82 frt 50 kr, felülfizetésekből és adakozásból 37 frt 24 kr, összes bevétel 119 frt 74 kr, miből leütve 17 frt 46 kr kiadást, a tiszta jövedelem tesz 102 frt 28 krt. A vizsgáló hivatal egyházkörnyékünkben febr. 4-én kezdte meg működését. ss. (Erről kérünk tudósítást. Szerk.)

A látás hatása. Az Egyesült-Államokban egy kis fiu beállit egy methodista paphoz, s azt mondja, hogy neki néhány macskakölyke van, miket szeretne eladni. Megjegyzi, hogy való s á g o s methodista macskák és darabja egy dollár. A papnak nem levén szándéka megvenni, a fiu végre eltávozott. Néhány nap mulva a methodista pap látogatóba ment egy unitárius paphoz. A mint beszélgetnek, egyszer csak benyit egy kis fiu és egyenesen az unitárius paphoz megy, s mondja, hogy nagyon szép unitárius macskakölykei vannak, s ha a tiszteendő ur megvenné, darabját odaadja egy dollárért. A methodista pap reánéz a gyermekre és így szól: „Hogyan, te kis fiu, hiszen ezelőtt egy néhány nappal azt mondtad nekem, hogy azok methodista macskakölykök.“ „Ah! — felelé a kis fiu — akkor methodista macskakölykök voltak, de azóta a szemök kinyilt s most már unitáriusok.“

A Dávid Ferencz-egylet választmányja közelebből elhatározta, hogy Kolozsvártt felolvasással egybekötött estélyeket fog rendezni. — Az egylet érdekében az egyházkörökben buzgón foly a munkálkodás. Az udvarhely és marosköri fiók-egyletben az esperes ur lelkes felhívására a lelkészek és tanítókön kívül az ekklézsiák is beléptek alapító vagy rendes tagoknak. Ez a legjobb módja az egylet megerősítésének és reméljük, hogy módosabb ekklézsiáink a nekik adatott talentumokból juttat-

ni fognak módjuk szerint e mindnyájunkat érdeklő ügyre. Midőn a gyűjtőívek beküldését ujból is kérjük, megenlítjük, hogy az egyeslet tagjaivá eddigelé bejelentettek: a tordátfalvi, martonosi, kőrispataki és nyomáti ekklezsiák. — A titkár.

Kir. táblai és curiai végzés illetékességi kérdésben. Az unitárius egyháznak a Királyhágón tul levő unitáriusok házassági peres ügyeiben való illetékességét, melyet az 1868-ki 48. t.-cz. értelmében a róm. kath. szentszékek és a kir. t. székek eddig egyaránt elismertek és kétségbe nem vontak, a pécsi kir. t.-szék kétségbe vonta és 421—1885. sz. végzésével az unitárius félre nézve magát nyilatkoztatta illetékesnek. Az ügy a budapesti kir. tábla elé vitetvén, az 10,315—1885. p. sz. a. a következő végzést hozta: „A neheztelt végzés megváltoztattatik, a kir. törvényszéknek jelen perbeni illetősége leszállittatik és eddigi eljárásnak megsemmisítése mellett utasittatik az elsőbíróság, hogy a pécsi püspöki szentszéktől átkívánt válóperiratokat ugyanoda haladéktalanul küldje vissza; mert az 1868. 48. t.-cz. 1. és 2. §-ai értelmében a vegyes házassági válóperekben az unitáriusokra nézve a fennálló egyházi törvényszékek az illetékes bírák, következőleg miután alperesnő a szentszéki iratok között létező bizonylat szerint a jelen per megindítása előtt az unitárius hitvallásra tért át, ezen válóper elbírálására nem a kir. törvényszék, hanem az ország egész területére kiterjedő kolozdobokákőri unitárius alpapiszék van hivatva; miért is az eljáró királyi törvényszéknek illetőségét hivatalból is leszállítani és a fentebbi módon rendelkezni kellett.“ A királyi tábla e végzését a m. kir. curia 6593—1885. polg. sz. végzésével azért is helybenhagyta — ugymond — „mert az áttérés által vegyessé vált házasság felbontása iránt indított jelen válóperben sem a róm. kath. felperes férj, sem az unitárius vallásra áttért alperes nőre nézve, miután az unitáriusoknak egyházi bírósága hazánkban rendezve van, a pécsi kir. törvényszék nem illetékes.“

Kidder P. Henrik, az amerikai unitárius társulat elnöke, f. évi jan. 28-án elhunyt 63 éves korában. Boston városa egy derék és ritka jellemű polgárát vesztette el benne. Élettörténete tanulságos. Vagyonát nem örökölt és mégis vagyonos ember lett. Mint legtöbb amerikai ifju. a lajtorja legalsó fokánál kezdette meg életpályáját s lassanként a legfelsőre jutott. Tetemes gazdagságát világos értelme s kitartó munkássága által szerezte. Iskolai tanulmányai bevégezése után fűszerkereskedésben töltött egy évet; onnan a vasuthoz ment és később egy banknál lett könyvvezető; végre egy tekintélyes banknak a vezetője és tulajdonosa (Kidder, Peabody és társa). Az elhunyt szerzett vagyonát nemcsak a

maga és családja fentartására használta, hanem a közügy előmozdítására. Az utóbbi 25 év alatt nem volt Bostonban olyan kezdeményezés akármiféle irányban, a melyben ő részt ne vett volna. Nevelőintézetek s jótékony egyletek nagy mértékben élvezték áldozatkészségét. Adományai s alapítványai sok ezerre mennek. Az unitárius társulat helyiségeül tervezett monumentális épületre is ő kezdette meg az aláírást 1882-ben 12 ezer forinttal. Richmond Anna 1875-ben tett alapítványát az ő gondozására bizta; ugy szintén a Channing tanári alapot is ő kezelte, de abbeli ígérését, hogy ezt ő fogja kiegészíteni, nem válthatta be. Váratlan halála nemcsak az unitáriusok között, hanem egész Bostonban általános részvétet keltett. Finom modoru és mély vallásos érzelmű ember volt, vagy a mint egyik lap írja: ember és Istenszerető keresztény. Az Amerikai Unitárius Társulat a családjához intézett részvétiratában azt fejezte ki, hogy Pope-nak ama mondását: „A becsületes ember Istennek legnemesebb műve“ — Kidder életével igazolta. Első nejétől, kit korán elvesztett, három derék fia maradt. Második házasságából nincsenek gyermekei. Legyen áldott emléke!

Gyászvirágok.

Egy rózsza története.

— Ferencz Anna emlékére. —

Szép tavasz volt egykor, nemis olyan régen.
Sok szép virág nyílt kertben ugy mint réten.
De minden virág közt legszebb volt egy rózsza,
Három piros, három szép fehér bimbója.

Már a nyár közelge, s vész-vihar is dultak,
A bimbók naponta még szebben virultak.
Arczok ugy mosolygott, szemeik ugy égtek,
Ki rájok tekintett, epedve nyult értek.

A tavasz utóján, egy ifju szavára,
Kertjét hogy elhagyja, egy fehér ráállta.
A rózsza intette: nézze meg mit teszen!
Nem hajolt a bimbó: győzött a szerelem.

A boldog rozsának irigye is támadt,
Mint a fénynek árnya, örömmek a bánat.
Egyszer egy vészes szél vetette rá szemét,
S bár hízelt szép, jót senki sem remélt.

Jaj te szegény rózsza, jaj te szegény kertész;
Két fehért egy pirost, hejh egyszerre megnéz.
S mintha semmi szóra, többé nem figyelne,
Előbb is a jegyést karjára ölelte.

Ugy ragyogott, égett a szél tekintete,
De a fehér bimbó még fehérebb leve.
Közeleg a percz már, siessünk, a szél szólt:
Ámde az a gyürü erős kötelék volt.

Az idő nemis telt, a pirosat kéri,
De tán jókor sejté, hogy célját nem éri:
Ismét tér fehérhez, kicsinyhez de széphez,
Látnia elég volt, égő vágyat érez.

Arczán annyi bűbáj, szemében szelidség,
Rózsza piros ajkán lángzó ifjuság ég.
A szél is megállott, marad körülötte:
S az a szép pár kék szem, mélyen elbűvölte.

Kis bimbó szerelmem, — szól hivatatólag —
Jer velem és légy te feje országomnak
Méltatlan vagyok én oly tündöklő helyre,
Én csak itt maradok — a bimbó felelte.

Az idő lassan telt, szél türelmét veszti,
S a kis fehér bimbót tövéről lemetszi.
Bizton hitte övé, hiszi repül vele,
Repitette volna, de övé nem leve.

Az idő nem is mult, s ime fenn az égen,
Hova szél nem ére, csodás messziségben:
A csillagok között ég a fehér rózsza,
A szép fehér rósa, mint csillag mosolyga.

AMICUS.

Klárka.

1886. jan. 3.

Bimbó lehül, az ág fölője hajlik:
„Szép volt, enyém volt, oda lett.“
Csak nézi, nézi s hervadozva
Rá hintne minden levelet.

Szülő! temesd el ezt a képet.
Nézd, nézd: fönn, kék mezőben ott
Örökre él, kinyílt a bimbó,
A te kis, szóke csillagod.

RÉSZVÉRT.

I l o n a h a l á l á r a .

Aranyhaju kis lány, szülőid aranya,
Édes tieidnek szerelme záloga,
Bimbó: drága virág a család kertébe —
Kora hervadásod mély keservbe ejte! . .

Távozá, eltüntél, el kedvezőbb tájra.
Nem derül több tavasz itt élted fájára! . .
Orczáid rózsái elhervadtak végkép,
Szelid szemeidben elborult a kék ég! . .

A csillagok útja végtelen az égen.
A melyik itt eltűnt, tul látható léssen.
Szellemed egy csillag. Itt ütött az óra. . .
Tul várakozik majd uj találkozóra.

Ragyogj örök fényben, kedves drága csillag,
Mely régi honára szépen visszacsillog.
Tieidre álmoldj földi boldogságot,
Mig élvezed ott tul égi boldogságot!

DERZSI JÓZSEF.

Gyászhirek. Főt. Ferencz József püspök urat és családját ez év elején megrendítő csapás érte. Három gyermeküket találta egyszerre a betegség s közülök *A n n a*, a helyb. felső leányiskola 4-ik osztálybeli növendéke jan. 11-én, életének 15-ik évében, két hétig tartott súlyos szenvedés után megszűnt élni. A legönfeláldozóbb anyai szeretetnek s a tudomány gondos fáradozásának sem sikerült a kedves jó gyermeket, ki egészséges fejlődésével, szorgalmas jó tanulásával és példás magaviseletével szülőinek egyik öröme volt, megmenteni. A részvét általános volt s meghatóan nyilvánult a veszteséget szenvedett család iránt. De Gerando Antonina, a helyb. felsőbb leányiskola nemesszivü s fenkölt gondolkozásu igazgatónöje, elhunyt kedves tanítványa emlékére alapítványt tett egy szegény szorgalmas leányka számára. — Egy másik szomorú eset *Ben-czédi Gergely* tanártársunk és családja vesztesége. *Klár i k a* kis leányukat f. évi jan. 3-án, életének 7-ik évében, a halál kiragadta szerető karjaik közül. Egy kedves, ártatlan, jó gyermeket vesztettek el benne s veszteségüket ismerőseik közrészvéte kísérte. — Vidéki atyánkfia közül is mostanában többeket talált fájdalmas vesztés: *Szabó Mózes*, pénzügyi titkár s illetékkiszabási főnök Szegeden és egyháztanácsos mult évi dec. 25-én elvesztette derék öcscsét: *Sz a b ó J ó z s e f e t*, ki homorodalmási ekkleziáinknak egyik buzgó curatora volt. — Homorod-karát

csonfalvi Barabás Dénes egyháztanácsos Ilona nevű kis leányát 7 $\frac{1}{2}$ éves korában jan. 2-án. — Árkosi Dénes ny. osperes, Rava köztisztviselőben álló lelkésze, öcsését: Árkosi Mózes bözödi ny. lelkészt, ki az 1848/9-ki szabadságharcban is részt vett, s Josefstadtban fogságot szenvedett. (Reméljük, hogy valamelyik lelkésztársunk bővebb megemlékezést fog róla folyóiratunk számára beküldeni.)

A hit mennyei ereje legyen vigasztalásul a bánatos sziveknek!

„A Keresztény Magvető pártolói“ sorába léptek közelebről: Az a r u d b á n y a i e k k l é z s i a, F e k e t e M i h á l y (Kolozsvár), dr. I s z l a i J ó z s e f (Budapest), dr. P a p p S a m u (Budapest), P a t a k i I s t v á n n é (Kolozsvár).

A szerkesztőség postája.

Megigértük olvasóinknak, hogy csinosabb és jobb kiállításban fogjuk adni a Ker. Magvetőt. Meghozva az áldozatot, szavunkat beváltottuk. A papirosunk, igaz, későn érkezett, s füzetünk most e miatt néhány nappal későbbre jelenik meg, mint máskor, de reméljük, hogy a jobb papiros, a csinosabb kiállításban kárpótolva fogják magukat olvasóink érezni.

Szilágyi Sándor úrnak, Budapest. Fogadja meleg köszönetünk kifejezését a tört. adatokért, melyeket rendelkezésünkre bocsátani sziveskedett. Az egyik (Thordai Máthé deák vallástétele) megjelent már a Ker. Magvető IX. kötetében (162. l.) s így azt nem közölhattük, de a másikat van szerencsénk már e füzetben közölni. — Barabás Lajos és Ferenczi Áron uraknak. A beküldött adakozásokat jövő számunk hozza.

ARANYKÖNYV.

A DAVID FERENCZ ALAPITVÁNYRA TETT KEGYES ADOMÁNYOK.

XXXIV. Közlemény.

(Lásd Ker. Magv. XIX. köt. 69. lap.)

4680. Takarékpénztári kamat 1884 jan—junius $\frac{1}{3}$ évre 21 frt 10 kr, 1. Az alapjövödelméből 1884-re főtanácsilag kiutalt 500 frt segély kiosztása után fennmaradt összeget a közpénztárból átvettem 202 frt 68 kr, 2. Kőváry László 10 frt, 3. Idb. Zsakó István Toroczkoról 5 frt, 4. Takarékpénztári kamat 1884. jul—decz. $\frac{1}{3}$ évre 25 frt 56 kr, Hódmezővásárhelyi egyháznak kölcsönadott 1000 frt 5% kamatjában 1885 jan—jun. $\frac{1}{3}$ évre 25 frt. 6. P. Horváth Borbára évenként adni szokott kegyes adománya 1885-re 10 frt, Kolozsvári ekkla perselypénze 1884-re 20 frt 82 kr. 8. Takarékpénztári kamat 1885-re jan—jun. $\frac{1}{3}$ évre 4 frt, 2 kr, 9. Hódmezővásárhelyi egyháznak kölcsönadott 1000 frt $\frac{1}{3}$ évi kamatja 1885 julius deczemberre 25 frt.

4690. Az alapjövödelméből 1885-re főtanácsilag kiutalt 500 frt segély kiosztása után fennmaradó összeget a közpénztárból átvettem 215 frt 18 krt.

1. Félévi kamat takarékpénztárból 8 frt 17 kr, 2. Kolozsvári ekkl. perselypénye 18 frt 64 kr. 3. Hódmezővásárhelyi egyháznak kölcsönadott 1000 frt után 1886 jan.—junius félére kamat 26 frt. 4. P. Horváth Borbára ő nagysága évenként adni szokott adománya 1886-ra 10 frt.

Összesen **626 frt 20** kr. Hozzáadva az előbbi 33 közlemény összegét: 12369 frt 41 kr. Az alapítvány tesz **13022 frt 61** krajczár.

Kolozsvár, 1886. febr. 16.

Ferencz József.

A BUDAPESTEN ALAPITANDÓ UNITÁRIUS RENDES LELEKÉSZI ÁLLOMÁSRA ÉS ÁLLANDÓ IMAHÁZRA TETT KEGYES ADOMÁNYOK.

XXX. Közlemény.

Nagyságos Jakab Elek ur 30. számú könyvecskéjén adakoztak.

Dr. Pap Samu 10 frt, Gyertyánffy István állami képez. igazg. 2 frt 50 kr, Prielle Cornelia nemzeti színházi tag 2 frt, U. Helvey Laura nemzeti színházi tag 2 frt, Tisza László képviselő 2 frt, Szász Károly ev. ref. püspök 2 frt, Sz. D. 2 frt, id. Kendelényi Ferenc 2 frt, Jelenesik Vincze tábornok 2 frt 50 kr, Dózsa Dániel curiai bíró 2 frt, Br. Splény 2 frt, Herman Otto képviselő 1 frt 30 kr, B. Splényiné Blaha Lujza 1 frt, Jászai Mari nemzeti színházi tag 1 frt, Lendvayné Fánicsy Ilka szinh. tag 1 frt, Szacsvainé Boér Emma n. szinh. tag 1 frt, Grüllné Csillag Teréz n. szinh. tag 1 frt, Rákosi Szidi n. szinh. tag 1 frt, Békéssy Irma n. szinh. tag 1 frt, Nagy Imre n. szinh. tag 1 frt, Szacsвай Imre n. szinh. tag 1 frt, Gyenes László n. szinh. tag 1 frt, Mihályfi Károly n. szinh. tag 1 frt, Egressy Ákos n. szinh. tag 1 frt, Latabár Kálmán n. szinh. tag 1 frt, Feszty Árpád 1 frt, Zsilinszky Mihály képviselő 1 frt, Br. Kemény Gábor miniszter 1 frt, Havas Sándor nyug. államtitkár 1 frt, Dr. Kovács János pedagógiumi tanár 1 frt, Lukrits Antal pénzügyi főtanácsos 1 frt, Dr. Budencz József egyet. tanár 1 frt, Majláth Béla muzeumi könyvtárnok 1 frt, Gyulaffi honvéd főhadnagy 1 frt, Dr. Goldziher Ignác egyet. magán tanár 1 frt, Berényi J. 1 frt, Pesty Frigyes 1 frt, Knoll Károly 1 frt, Czanyuga muz. irattárnok 1 frt, Pulszky Ferenc 1 frt, Szilády Áron ev. ref. lelkész 1 frt, Kovács Albert képviselő 1 frt, Ribáry József miniszter. tanácsos 1 frt, Markus Sándor belügymini. oszt. tan. 1 frt, Gr. Korniss Emil miniszter. titkár 1 frt, Lukács György államtitkár 1 frt,

Jelencsik Vinczéné ö nagysága 1 frt. B. Máthé Domokos udv. fogorvos 1 frt. Leővey Sándor közokt. minisztr. titkár 1 frt. Csontosy János muzeumi másod könyvtárnok 1 frt, Hánzély János kir. tanácsos 1 frt. Ferenczy 1 frt. Bogdánffi Ferencz honvéd-örnagya 1 frt, Bogdánffi Ferenczné 1 frt, Cserhalmay Ferencz 1 frt. Ocsvay Ferencz curiai bíró 1 frt. Barna Ferdinánd muzeumi segéd könyvtárőr 1 frt. Vajda Ottó osztálytanácsos 1 frt, Ballagi Mór 1 frt. Huntealvy Pál akad. főkönyvt. 1 frt, Grünvald Bernát belügym. oszt. tan. 1 frt. Jakab Elek és családja 6 frt. Szigeti József nemzeti színházi tag 50 kr, Bercesényi Béla n. szính. tag 50 kr, Palotay Piroška n. szính. tag 50 kr, Vizváry Gyula n. szính. tag 50 kr, Vizváry Gyuláné n. szính. tag 50 kr, Kőrösmezey Gusztáv n. szính. tag 50 kr. Hetényi Béla n. szính. tag 50 kr. Földényi Béla n. szính. tag 50 kr, Pintér Sándor n. szính. tag 50 kr. Lányi n. szính. tag 50 kr, Halassy 50 kr, Benkő Rezső ezredes 50 kr. Nagy Ödön főhadnagy 50 kr. Brett Lajos 80 kr. Lovcsány Gyula paed. tanár 50 kr. Mayer Miksa cultusm. titkár 50 kr, Tallóczy 40 kr, János Pannonius 40 kr. N. N. 40 kr. Fojtin hadnagy 30 kr, Glatz főhadnagy 30 kr, Kotrelli 30 kr. Dr. Ferenczy József 30 kr. Balló József tanár 20 kr. N. N. 20 kr. Kun tanár 20 kr. Juhász százados 20 kr. Prohászka főhadnagy 20 kr, Pencz 20 kr. Sáska főhadnagy 20 kr. Kazocsa Tivadar 20 kr. Valaki 10 kr, Kulizsák 10 kr, Egy kálvinista 10 kr, Hermann tanár 10 kr. Összesen **100** frt.

Nagyságos Jakab Elek ur 160. sz. könyvecskéjére adakoztak:

Dr. Brüll Ignác gyűjtése 10 frt. Friedmann Mór gyűjtése 10 frt, Dr. Kaufmann Dávid 10 frt, Neuschloss Marcel gyűjtése 10 frt, Léderer Sándor gyűjtése 29 frt. Dr. Kohn Sámuel 7 frt, Dr. Links Armin 5 frt, Szántó Elezár 3 frt, Szántó Frigyesné 2 frt. Vajla Zsigmond 2 frt, Komjáti Mór 1 frt, Popper G. 1 frt. Dr. Rothfeld Sámuel gyűjtése 10 frt. Az adakozók: Laczenbacher Pál 1 frt, Wahrmann József 1 frt. Dr. Keleti Gyula 1 frt 10 kr, Dr. Simon Izidor 1 frt. Pollák Gyula 1 frt. Stern Miksa 1 frt, Karsai Vilmos 1 frt. Bakonyi Miksa 50 kr. Dr. Reinitz Adolf 50 kr, Gerster Lajos 50 kr. A gyűjtő Rothfeld Samu 1 frt 40 kr. Együtt: **100** frt.

Kozma Elek gyűjtése a 155. sz. könyvecskére Alsó-Simén falván.

Jakabházi Zsigmondné 50 kr, Vári Eszter Marosi Józsefné 50 kr, Marosi József 50 kr, Kozma Elek gyűjtő 50 kr. Salamon Lajosné, Duka Mihály, Duka Juliánna, Lázár István. Demeter Elek egyenként 20—20 kr. Idé. Benke Mihály, Deák Márton, Pap János, Marosi Venczel egyenként 10—10 krajczár. Összesen **3** frt **40** kr. E közlemény fősszege **203** frt **40** kr. Ehez adva a 29-ik közleményt 17,089 frt 32 krt, az alap teszen **17,292** frt **72** krt.

Fogadják a kegyes adakozók és gyűjtők egyházunk iránt tanusított buzgó fáradozásukért az egyházközség nevében hálás köszönetünket.

Budapest. 1886. márczius.

Hajós János.
egyh. gondnok.

Végh József,
pénztárnok.

NYILVÁNOS KÖSZÖNET.

Szegzárdi polgári iskolai tanár tkts. Gál Kálmán ur és neje Csipkés Kata urasszony a szentgericzei unitárius templom papiszékére egy igen diszes, fekete bársony, aranyrojjtal körözött takarót ajándékoztak, melynek értéke lehet 20 frt. Midőn ezen nemes adományozást köztudomásra hozom, nem azon czélből teszem, mintha a nemes lelkű adakozókat a világ előtt dicsérni arkarnám; mert ily tett dicsőretre nem szorul. Hanem teszem azért, hogy a példa másokat is lelkesítsen, buzdítson hasonló eljárásra, egyházunk és vallásunk iránti szeretetének ily módon való nyilvánítására!

E nemes adomány pedig legyen kedves az ur előtt!

Szentgericzen, 1886. február 14.

ÜRMÖSI KÁLMÁN,
helyb. unitár pap.